

Llywodraeth Cymru
Welsh Government

Perfformiad a llywodraethu prif gynghorau

Canllawiau statudol ar Ran 6,
Pennod 1, o Ddeddf Llywodraeth
Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021

Canllawiau statudol i brif gynghorau ar Ran 6, Pennod 1, o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021

Trosolwg

Mae'r ddogfen hon yn rhoi canllawiau statudol i brif gynghorau ynghylch arfer eu swyddogaethau perfformiad a llywodraethu o dan Ran 6, Pennod 1, o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021.

Bwriedir i'r canllawiau hyn fod yn ganllawiau o dan adran 89(3) o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 ar ôl iddi gychwyn.

Y camau sy'n ofynnol

Rhaid i brif gynghorau roi sylw i'r canllawiau hyn wrth arfer eu swyddogaethau o dan Ran 6, Pennod 1 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021.

Mae'r pwerau a'r dyletswyddau ym Mhennod 1 o Ran 6 yn gymwys o 1 Ebrill 2021, ac eithrio'r swyddogaethau sy'n ymwneud ag asesiadau perfformiad gan banel, a ddaw i rym yn dilyn yr etholiadau llywodraeth leol cyffredin nesaf ym mis Mai 2022. Rhaid i gynghorau roi sylw i'r canllawiau cyn gynted ag y bydd y pwerau a'r dyletswyddau perthnasol yn dod i rym.

Rhagor o wybodaeth

Dylid cyfeirio ymholiadau am y ddogfen hon at:

Yr Is-adran Trawsnewid a Phartneriaethau Llywodraeth Leol

Y Gyfarwyddiaeth Llywodraeth Leol

Llywodraeth Cymru

Parc Cathays

Caerdydd

CF10 3NQ

Email: LGPartnerships@llyw.cymru

Mae'r ddogfen hon ar gael ar [wefan](#) Llywodraeth Cymru

Rhagair

Mae cryfhau a grymuso llywodraeth leol yn ganolog i Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021.

Mae'r gyfundrefn perfformiad a llywodraethu newydd a nodir yn y Ddeddf yn elfen sylfaenol o hyn – mae'n diffiniio prif gynghorau'n bendant fel sefydliadau sy'n gwella eu hunain drwy system sy'n seiliedig ar hunanasesu ac ar asesiadau o berfformiad gan baneli.

Bwriad y dull hwn yw adeiladu ar ddiwylliant lle mae cynghorau'n herio'r status quo yn barhaus, yn gofyn cwestiynau ynghylch sut y maent yn gweithredu, ac yn ystyried yr arferion gorau yng Nghymru ac yn ehangach. Bydd yn bwysig i'r sector cyfan arwain y gwaith o weithredu'r drefn newydd, cefnogi gwelliant a rhannu datblygiadau arloesol ac arferion gorau.

Fy nisgwyliad i yw, wrth ystyried pa mor dda y mae cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad a nodir yn y Ddeddf, naill ai fel rhan o hunanasesiad neu asesiad o berfformiad gan banel, yw y dylid rhoi'r pwyslais bob amser ar anelu at fod y gorau. Mae'r graddau y mae cyngor yn cyflawni dyletswyddau a swyddogaethau cyfreithiol yn rhan greiddiol o ofynion perfformiad y cyngor. Fodd bynnag, dylai cynghorau bob amser fod yn ymdrechu i wneud mwy - nid dim ond bodloni'r gofynion sylfaenol, ond ceisio sicrhau'r canlyniadau gorau i'r bobl y maent yn eu gwasanaethu.

Gan ddefnyddio tai fel enghraifft, gallwn i gyd ymrwymo i'r uchelgais o ddarparu tai digonol i bawb, gydag awdurdodau'n ymyrryd yn gynharach ac yn mynd y tu hwnt i gyflawni'r gofynion deddfwriaethol gofynnol yn unig. Fy uchelgais yw diwylliant lle mae pob rhan o gyngor bob amser yn anelu at wneud yn well ym mhopeth a wnânt, waeth pa mor dda y maent yn perfformio eisoes. Bydd hunanasesu gonest ac agored ar bob lefel o'r cyngor yn rhan sylfaenol o hyn.

Rwyf hefyd yn gweld cydweithio, er enghraifft rhwng cyflogwyr ac undebau llafur, yn bwysig er mwyn gwella perfformiad gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru a chyfrannu at well llesiant i weithwyr. Mae'r Prif Weinidog wedi nodi ein bwriad i ddeddfu i ymgorffori egwyddor partneriaeth gymdeithasol yn nhrefniadaeth gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru. O'r herwydd, rwy'n gweld gweithredu arferion partneriaeth gymdeithasol yn rhan allweddol o waith cyngor wrth iddo arfer ei swyddogaethau a defnyddio ei adnoddau'n effeithiol.

Rwy'n ddiolchgar i gydweithwyr ym maes llywodraeth leol a rhanddeiliaid eraill am weithio mor adeiladol i lunio'r canllawiau hyn ar y cyd â Llywodraeth Cymru, yn ogystal â pbawb a ymatebodd i'r ymgynghoriad ffurfiol ar y fersiwn ddrafft. Mae'r egwyddor o gyd-ddatblygu yn ganolog i sicrhau bod y canllawiau hyn yn werthfawr i gynghorau, yn hwyluso gweithredu'r darpariaethau ac, yn anad dim, yn sicrhau bod y dull newydd yn gyfle ystyrllon i gryfhau llywodraeth leol yn barhaus.

Julie James AS

Y Gweinidog Tai a Llywodraeth Leol

Cynnwys

Crynodeb.....	5
Y ddyletswydd i adolygu perfformiad yn barhaus.....	5
Y ddyletswydd i ymgynghori ar berfformiad	5
Y ddyletswydd i adrodd ar berfformiad.....	5
Y ddyletswydd i drefnu asesiad o berfformiad gan banel.....	6
Y ddyletswydd i ymateb i adroddiad ar asesiad o berfformiad gan banel	6
Pennod 1 – Cyd-destun polisi a diben y gyfundrefn perfformiad a nodir yn Neddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021.....	8
Cyd-destun polisi	8
Y nodau llesiant fel y'u nodir yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015.....	9
Y pum ffordd o weithio	9
Diben y darpariaethau ar gyfer perfformiad a llywodraethu	10
Yr amgylchedd ehangach y mae'r gyfundrefn perfformiad a llywodraethu yn gweithredu oddi mewn iddo	11
Cymorth i wella	14
Pennod 2 – Y ddyletswydd i adolygu perfformiad yn barhaus, ymgynghori arno ac adrodd arno drwy hunanasesiad	15
Cyflwyniad.....	15
Dyletswydd prif gyngor i adolygu ei berfformiad yn barhaus.....	15
Y ddyletswydd i adrodd ar berfformiad drwy hunanasesu.....	15
Diben hunanasesu	16
Y dull hunanasesu	16
Rhoi Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol ar waith	19
Adroddiad hunanasesu	20
Cymryd camau mewn perthynas â hunanasesu	21
Pwy y dylid ei gynnwys yn yr hunanasesiad	22
Cynnwys pwyllgor llywodraethu ac archwilio'r cyngor	22
Cyhoeddi'r adroddiad hunanasesu.....	22
Pennod 3 – Y ddyletswydd i drefnu asesiad o berfformiad gan banel ac ymateb iddo.	24
Cyflwyniad.....	24
Dyletswydd prif gyngor i drefnu asesiad o berfformiad gan banel.....	24

Diben asesiad o berfformiad gan banel	25
Y dull o gynnal asesiad o berfformiad gan banel	26
Amseru	27
Paratoi cyn yr asesiad.....	28
Penodi panel.....	28
Rôl y panel wrth gynnal asesiad o berfformiad gan banel.....	29
Adroddiad ar asesiad gan banel	31
Cyhoeddi'r adroddiad ar asesiad gan banel.....	32
Ymateb i'r adroddiad ar yr asesiad gan banel.....	32
Cynnwys y pwyllgor llywodraethu ac archwilio	33
Cyhoeddi'r ymateb i'r adroddiad ar yr asesiad gan banel.....	33
Pennod 4 – Arolygiadau arbennig gan Archwilydd Cyffredinol Cymru	34
Cyflwyniad.....	34
Y pŵer i gynnal arolygiad arbennig	34
Y ddyletswydd i ymateb i argymhellion yr Archwilydd Cyffredinol – prif gyngor	35
Y ddyletswydd i ymateb i argymhellion yr Archwilydd Cyffredinol – Gweinidogion Cymru	36
Pennod 5 – Cefnogaeth a chymorth i wella perfformiad ac ymyrraeth gan Weinidogion Cymru	37
Cyflwyniad.....	37
Cefnogaeth a chymorth gan Weinidogion Cymru.....	37
Pwerau Gweinidogion Cymru i ymyrryd mewn prif gyngor.....	38

Crynodeb

Mae Deddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 ("y Ddeddf") yn darparu ar gyfer fframwaith deddfwriaethol newydd a diwygiedig ar gyfer etholiadau llywodraeth leol, democratiaeth, llywodraethu a pherfformiad.

Mae'r canllawiau hyn yn nodi sut y dylai prif gynghorau gyflawni eu dyletswyddau a nodir yn Rhan 6 o Bennod 1 o'r Ddeddf sy'n ymwneud â pherfformiad a llywodraethu prif gynghorau.

Rhaid i gyngor roi sylw i ganllawiau a gyhoeddir gan Weinidogion Cymru mewn perthynas ag arfer ei swyddogaethau o dan Ran 6 o Bennod 1 o'r Ddeddf.

Bwriedir i'r canllawiau helpu cynghorau i ddeall a chyflawni eu dyletswyddau mewn perthynas â pherfformiad a llywodraethu, gan gydnabod y bydd cynghorau am gael eu hannog i ddatblygu eu dull gweithredu eu hunain yn unol â'u rhwymedigaethau statudol ehangach, amgylchiadau lleol, strwythurau corfforol ac arferion gorau ac y dylid eu hannog i wneud hynny.

Mae'r canllawiau hyn yn ymdrin yn benodol â'r dyletswyddau canlynol:-

Y ddyletswydd i adolygu perfformiad yn barhaus

Mae adran 89 o'r Ddeddf yn ei gwneud yn ofynnol i gyngor adolygu'n barhaus i ba raddau y mae'n bodloni'r 'gofynion perfformiad', hynny yw i ba raddau:-

- y mae'n arfer ei swyddogaethau yn effeithiol;
- y mae'n defnyddio ei adnoddau yn ddarvoudus, yn effeithlon ac yn effeithiol;
- y mae ei lywodraethiant yn effeithiol er mwyn cyflawni'r uchod.

Y ddyletswydd i ymgynghori ar berfformiad

Mae adran 90 o'r Ddeddf yn ei gwneud yn ofynnol i gyngor ymgynghori ag amrywiaeth o bobl o leiaf unwaith ym mhob blwyddyn ariannol ynghylch i ba raddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad. Yr ymgynghoreion statudol yw:-

- a) pobl leol;
- b) pobl eraill sy'n rhedeg busnes yn ardal y cyngor;
- c) staff y cyngor;
- d) pob undeb llafur a gydnabyddir (o fewn ystyr Deddf yr Undebau Llafur a Chysylltiadau Llafur (Cydgrynhoi) 1992 (cym. 52)) gan y cyngor.

Y ddyletswydd i adrodd ar berfformiad

Mae adran 91 o'r Ddeddf yn darparu bod yn rhaid i gyngor lunio adroddiad hunanasesu mewn perthynas â phob blwyddyn ariannol. Mae'n rhaid i'r adroddiad nodi ei gasgliadau ynghylch i ba raddau y bodlonodd y gofynion perfformiad yn ystod y flwyddyn ariannol honno, ac unrhyw gamau y mae'n bwriadu eu cymryd, neu y mae wedi'u cymryd eisoes, er mwyn cynyddu'r graddau y mae'n bodloni'r gofynion perfformiad.

Y ddyletswydd i drefnu asesiad o berfformiad gan banel

Mae adran 92 o'r Ddeddf yn darparu bod yn rhaid i gyngor drefnu i banel gynnal asesiad o leiaf unwaith yn ystod y cyfnod rhwng dau etholiad cyffredin olynol ar gyfer cynghorwyr i'r cyngor, er mwyn nodi i ba raddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad.

Y ddyletswydd i ymateb i adroddiad ar asesiad o berfformiad gan banel

Mae adran 93 o'r Ddeddf yn darparu bod yn rhaid i gyngor baratoi ymateb i bob adroddiad ar asesiad o berfformiad gan banel, gan nodi i ba raddau y mae'n derbyn y casgliadau yn yr adroddiad, i ba raddau y mae'n bwriadu dilyn unrhyw argymhelliaid yn yr adroddiad ac unrhyw gamau y mae'r cyngor yn bwriadu eu cymryd er mwyn cynyddu'r graddau y mae'n bodloni'r gofynion perfformiad.

Mae'r canllawiau hyn yn cyfeirio'n benodol at y dyletswyddau hyn ar gyngor ac yn nodi'r disgwiliadau o ran sut y bydd cyngor yn cyflawni'r dyletswyddau hyn. Mae'r holl ddyletswyddau'n berthnasol i gynghorau o 1 Ebrill 2021, ac eithrio'r dyletswyddau mewn perthynas ag asesiadau perfformiad gan banel, a ddaw i rym yn dilyn yr etholiadau llywodraeth leol cyffredin nesaf ym mis Mai 2022. Bydd yn ofynnol i gynghorau roi sylw i'r canllawiau unwaith y daw'r dyletswyddau perthnasol i rym.

Ceir darpariaethau eraill yn Rhan 6 o'r Ddeddf, megis pwerau i Archwilydd Cyffredinol Cymru gynnal arolygiadau arbennig o gyngor; pwerau i Weinidogion Cymru roi cefnogaeth a chymorth i gyngor er mwyn gwella ei berfformiad; pwerau i Weinidogion Cymru ymyrryd mewn cyngor nad yw'n bodloni'r gofynion perfformiad neu y mae'n bosibl nad yw'n eu bodloni. Disgrifir yr elfennau hyn o'r Ddeddf yn y canllawiau hyn hefyd, gydag unrhyw ddyletswyddau a osodir ar gynghorau yn y darpariaethau hyn yn cael eu nodi'n glir.

Mae'r canllawiau wedi'u trefnu fel a ganlyn:-

Pennod 1 – sy'n disgrifio'r cyd-destun polisi lle mae'r dyletswyddau o ran perfformiad a llywodraethu wedi'u gosod, a diben y dyletswyddau.

Pennod 2 – sy'n esbonio'r ddyletswydd i adolygu perfformiad yn barhaus; ddyletswydd i ymgynghori â phobl leol ac eraill ar berfformiad; ac mae'n rhoi canllawiau ar y ddyletswydd i adrodd ar berfformiad, yn benodol drwy gynnal hunanasesiad.

Pennod 3 – sy'n rhoi canllawiau ar y ddyletswydd i drefnu asesiad o berfformiad gan banel ac ymateb iddo.

Pennod 4 – sy'n disgrifio pŵer Archwilydd Cyffredinol Cymru i gynnal arolygiad arbennig; dyletswydd cyngor i ymateb i unrhyw argymhellion ar gyfer camau y dylai eu cymryd; a dyletswydd Gweinidogion Cymru i ymateb i unrhyw argymhellion ar gyfer camau y dylent eu cymryd;

Pennod 5 – sy'n disgrifio pwerau a dyletswyddau Gweinidogion Cymru a chynghorau mewn perthynas â chefnogi perfformiad a helpu i'w wella; a phwerau i

Weinidogion Cymru ymyrryd os bydd Gweinidogion o'r farn ei bod yn debygol nad yw'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad neu ei bod yn bosibl nad yw'n eu bodloni.

Pennod 1 – Cyd-destun polisi a diben y gyfundrefn perfformiad a nodir yn Neddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021

Cyd-destun polisi

- 1.1 Mae cynghorau yn atebol yn ddemocrataidd am berfformiad eu gwasanaethau, gan gynnwys eu trefniadau llywodraethu. Cânt eu cynorthwyo drwy gyrff archwilio allanol, arolygu a rheoleiddio sy'n chwarae rôl allweddol wrth sicrhau ansawdd ein gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru.
- 1.2 Mae Deddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 (“y Ddeddf”) yn dileu'r ddyletswydd bresennol i wella ar gyfer cynghorau a nodir ym Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 ac yn cyflwyno system newydd yn ei lle. Bwriedir i'r dull newydd o weithredu fel y'i nodir yn y Ddeddf fod yn ddull symlach a mwy hyblyg a arweinir gan y sector o sicrhau perfformiad, llywodraethu da a gwelliant. Y bwriad yw y bydd cynghorau yn mynd ati'n rhagweithiol i ystyried sut y dylai prosesau a gweithdrefnau mewnol newid er mwyn i brosesau cynllunio, cyflawni a phenderfynu mwy effeithiol allu cyflawni canlyniadau gwell.
- 1.3 Mae'r darpariaethau ynglŷn â pherfformiad a llywodraethu yn y Ddeddf wedi'u llunio yng nghyd-destun y ddyletswydd llesiant ehangach yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015, sy'n nodi diben cyffredin cyfreithiol gyfrwymol i'r cyrff cyhoeddus sy'n ddarostyngedig i'r Ddeddf honno wella llesiant cymdeithasol, economaidd, amgylcheddol a diwylliannol Cymru. Mae'n nodi saith nod llesiant y mae'n rhaid i'r cyrff cyhoeddus hyn weithio tuag atynt a phum ffordd o weithio i lywio'r ffordd y dylai cyrff cyhoeddus gyflawni.
- 1.4 Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn rhoi'r cyd-destun lle y dylai cynghorau fod yn arfer eu swyddogaethau, yn defnyddio eu hadnoddau ac yn sicrhau bod eu trefniadau llywodraethu yn effeithiol, er mwyn sicrhau eu bod yn gwneud y cyfraniad mwyaf posibl at gyflawni'r nodau llesiant.
- 1.5 At hynny, mae'r darpariaethau ynglŷn â pherfformiad a llywodraethu a nodir yn y Ddeddf yn cyd-fynd â dyletswyddau eraill a osodir ar gynghorau, megis y Ddyletswydd Economaidd-gymdeithasol (Deddf Cydraddoldeb 2010), a ddaw i rym ar 31 Mawrth 2021. Bydd y ddyletswydd hon yn ei gwneud yn ofynnol i gynghorau, wrth wneud penderfyniadau strategol megis ‘penderfynu ar flaenoriaethau a phennu amcanion’, ystyried sut y gallai eu penderfyniadau helpu i leihau'r anghydraddoldebau sy'n gysylltiedig ag anfantais economaidd-gymdeithasol – gan helpu i sicrhau canlyniadau gwell o ran bywydau a phrofiadau pobl drwy well prosesau gwneud penderfyniadau a chyfrannu ymhellach at ein nod cyffredin o greu “Cymru sy'n fwy cyfartal”.

Y nodau llesiant fel y'u nodir yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015

Llewyrchus

Cymdeithas arloesol, gynhyrchiol, carbon isel sy'n cydnabod y terfynau sydd ar yr amgylchedd byd-eang ac sydd, o ganlyniad, yn defnyddio adnoddau mewn modd effeithlon a chymesur (gan gynnwys gweithredu ar newid yn yr hinsawdd); ac sy'n datblygu poblogaeth fedrus ac addysgedig mewn economi sy'n cynhyrchu cyfoeth ac yn cynnig cyfleoedd cyflogaeth, gan ganiatáu i bobl fanteisio ar y cyfoeth a gynhyrchir drwy gael gafael ar waith addas.

Cydnherth

Cenedl sy'n cynnal ac yn gwella amgylchedd naturiol bioamrywiol gydag ecosystemau iach gweithredol sy'n cynnal cydnherthedd cymdeithasol, economaidd ac ecolegol ynghyd â'r gallu i addasu i newid (er enghraifft newid yn yr hinsawdd).

**LLESANT
CENEDLAETHAU'R DYFODOL**
**WELL-BEING OF
FUTURE GENERATIONS**

Iachach

Cymdeithas lle mae llesiant corfforol a meddyliol pobl cystal â phosibl i lle deallir dewisiadau ac ymddygiadau sydd o fudd i iechyd yn y dyfodol.

Mwy Cyfartal

Cymdeithas sy'n galluogi pobl i gyflawni eu potensial ni waeth beth fo'u cefndir neu eu hamgylchiadau (gan gynnwys eu cefndir a'u hamgylchiadau cymdeithasol-economaidd).

Cyfrifol ar lefel byd-eang

Cenedl sydd, wrth iddi wneud unrhyw beth i wella llesiant economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol a diwylliannol Cymru, yn ystyried a allai gwneud peth o'r fath gyfrannu'n gadarnhaol at lesiant byd-eang.

Diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu

Cymdeithas sy'n hyrwyddo ac yn gwarchod diwylliant, treftadaeth a'r Gymraeg ac sy'n annog pobl i gyfranogi yn y celfyddydau, a chwaraeon a gweithgareddau hamdden.

Cymunedau Cydlynus

Cymunedau atyniadol, hyfyw a diogel sydd â chysylltiadau da.

Y pum ffordd o weithio

Hirdymor

Pwysigrwydd sicrhau cydbwysedd rhwng anghenion tymor byr a'r angen am ddiogelu'r gallu i ddiwallu anghenion tymor hir hefyd.

Atal

Sut gall gweithredu i atal problemau rhag digwydd neu waethygu helpu cyrrff cyhoeddus i gyflawni eu hamcanion.

Integreiddio

Ystyried sut gall amcanion llesiant y corff cyhoeddus effeithio ar bob un o'r nodau llesiant, ar bob un o'u hamcanion eraill, neu ar amcanion cyrrff cyhoeddus eraill.

Cydweithio

Gallai cydweithredu ag unrhyw berson arall (neu wahanol adrannau yn y corff ei hun) helpu'r corff i fodloni ei amcanion llesiant.

Cynnwys

Pwysigrwydd cynnwys pobl sydd â diddordeb mewn cyflawni'r nodau llesiant, a sicrhau bod y bobl hynny'n adlewyrchu amrywiaeth yr ardal maent yn ei gwasanaethu.

Diben y darpariaethau ar gyfer perfformiad a llywodraethu

- 1.6 Diben y darpariaethau ar gyfer perfformiad a llywodraethu yn y Ddeddf yw cefnogi diwylliant datblygol lle mae cynghorau yn mynd ati i geisio a chrosawu her, p'un a gaiff ei chyflwyno o'r tu mewn i'r cyngor, er enghraifft drwy weithdrefnau craffu, neu'n allanol. Bwriedir i'r darpariaethau ddarparu fframwaith sy'n helpu cynghorau, drwy broses adolygu barhaus, i feddwl am eu perfformiad a pha mor effeithiol ydynt nawr ac yn y dyfodol; annog sefydliadau mwy chwilfrydig sy'n barod i herio eu hunain i wneud mwy a bod yn fwy arloeso, ac i fod yn fwy uchelgeisiol o ran yr hyn a wnânt.
- 1.7 Mae'r darpariaethau yn adlewyrchu'r egwyddorion, er mwyn i unrhyw sefydliad fod yn effeithiol, fod angen iddo ddeall ei sefyllfa bresennol, bod yn glir ynghylch yr hyn y mae am ei gyflawni, meddu ar gynllun cadarn o ran y ffordd y bydd yn gwneud hynny, a nodi a rheoli'r risgiau er mwyn ysgogi gwelliant. Nid yw sefydliad gwirioneddol effeithiol byth yn cael ei fodloni gan safonau presennol, hyd yn oed os ydynt yn dda neu'n rhagorol, yn hytrach dylai bob amser ymdrechu i wneud mwy.
- 1.8 Mae'r darpariaethau yn ymgorffori myfyrio ar berfformiad a chymau gweithredu i wella yn y system. Ni fwriedir i hyn fod yn feichus nac yn llethol ond yn hytrach bwriedir iddo sicrhau bod cynghorau yn ystyried ac yn sicrhau cynaliadwyedd hirdymor er mwyn darparu gwasanaethau effeithiol i'w cymunedau.
- 1.9 Gwelliant yn y cyd-destun hwn yw gallu'r cyngor i gyflawni yn erbyn blaenoriaethau uniongyrchol a pharhau i allu ymateb i'r amgylchedd sy'n newid lle mae'n gweithredu. Mae a wnelo â gallu'r cyngor i ystyried sut mae ei brosesau mewnol a'i staff yn gweithredu er mwyn gwneud penderfyniadau effeithiol ar gyfer yr hirdymor, gan weithio gyda'r cymunedau amrywiol iawn a wasanaethir ganddynt, a sut y bydd yn mynd ati i wella'r rhain er mwyn gwneud penderfyniadau gwell a sicrhau canlyniadau gwell i bawb.
- 1.10 Gwneud yn well ddylai'r uchelgais fod bob amser – nid dim ond cyflawni'r targedau neu'r dyletswyddau gofynnol ond mynd y tu hwnt i'r disgwyliadau, gan sicrhau bod y cyngor yn cyflawni'r canlyniadau cywir ac yn darparu'r hyn sydd ei eisiau ar bobl. Dylai rhannu arferion gorau a dysgu ohonynt a cheisio bod yn well (hyd yn oed os mai ef yw'r gorau yn y dosbarth) fod yn rhan annatod o ddull gweithredu cyngor.
- 1.11 Er enghraifft, o dan Ddeddf Tai (Cymru) 2014, mae'n ofynnol i awdurdod lleol ddarparu cymorth pan fo unigolion dan fygythiad o ddigartrefedd o fewn 56 diwrnod. Er mai hwn yw'r gofyniad sylfaenol o dan y gyfraith, dylai cynghorau ac asiantaethau partner megis cymdeithasau tai, wrth gyflawni eu swyddogaethau presennol, roi ystyriaeth briodol i'r ffordd y gellir defnyddio'r swyddogaethau hyn er mwyn helpu i ddarparu tai digonol; gan anelu at ymyrryd yn llawer cynt nag sy'n ofynnol o dan y ddeddfwriaeth.
- 1.12 Dylid ystyried meysydd i'w gwella yn onest a dylid ymchwilio iddynt er mwyn sicrhau y caiff problemau eu hatal neu yr ymdrinnir â nhw cyn iddynt fynd yn systematig. Dylai dull gweithredu o'r fath fod yn rhan annatod o'r ffordd y mae

cynghorau yn gweithredu. Er enghraifft, dylai gweithredwyr cynghorau groesawu ac annog ymchwiliadau craffu er mwyn gwneud argymhellion ar gyfer gwella systemau a bydd pwyllgorau llywodraethu ac archwilio yn chwarae rôl allweddol yn y gyfundrefn perfformiad a llywodraethu. Y nod yw helpu cynghorau i adeiladu ar gryfderau presennol a chreu sector mwy arloesol, agored, gonest, tryloyw ac uchelgeisiol, sy'n herio ei hun a lle mae cynghorau ar y cyd yn mynd ati i wella canlyniadau a safonau mewn perthynas â'r gwasanaethau a ddarperir ganddynt ledled Cymru.

- 1.13 Bydd galluogi a chefnogi newid diwylliannol a sefydliadol o fewn llywodraeth leol drwy'r darpariaethau ynglŷn â pherfformiad a llywodraethu yn y Ddeddf yn helpu i sicrhau cynghorau cryf a all gyflawni eu hamcanion llesiant a gwneud y cyfraniad mwyaf posibl at gyflawni'r nodau llesiant cenedlaethol.

Yr amgylchedd ehangach y mae'r gyfundrefn perfformiad a llywodraethu yn gweithredu oddi mewn iddo

- 1.14 Bydd y darpariaethau ynglŷn â pherfformiad a llywodraethu a geir yn y Ddeddf yn cyd-fynd â threfniadau archwilio, arolygu rheoleiddio a phartneriaeth.
- 1.15 Nodir rhai cyfrifoldebau unigol mewn perthynas â'r gyfundrefn perfformiad a llywodraethu yn fras isod. Mae rhai o'r rhain yn bwerau a dyletswyddau statudol, a nodir yn y Ddeddf neu mewn darnau eraill o ddeddfwriaeth, ac mae rhai yn deillio o drefniadau anstatudol.

Mae prif gynghorau yn gyfrifol am y canlynol:-

- Cynnal hunanasesiadau cadarn ac adrodd ar y graddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad, er mwyn gwella llesiant cymdeithasol, economaidd, amgylcheddol a diwylliannol ei gymunedau lleol.
- Nodi unrhyw gamau gweithredu i gynyddu'r graddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad, gan gynnwys, er enghraifft, rôl craffu wrth herio a chynyddu'r graddau y mae'r gofynion perfformiad yn cael eu bodloni.
- Comisiynu asesiadau o berfformiad gan banel o leiaf unwaith yn ystod y cyfnod rhwng dau etholiad cyffredin olynol ar gyfer cynghorwyr i'r cyngor.
- Ceisio cymorth / her gan gymheiriaid a phartneriaid lle y bo angen, ac ymgynghori â staff, pobl leol ac undebau llafur ynghylch y graddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad.

Mae Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru (CLILC) yn gyfrifol am y canlynol:-

- Cefnogi cynghorau yn lleol, yn rhanbarthol ac yn genedlaethol.
- Darparu gwybodaeth gynnar a chymorth cynnar a arweinir gan y sector er mwyn mynd i'r afael â meysydd i'w gwella a nodwyd, er enghraifft, drwy

hunanasesiadau, asesiadau o berfformiad gan banel neu adroddiadau archwilio, arolygu neu reoleiddio.

Mae Archwilio Cymru¹ yn gyfrifol am y canlynol:-

- Archwilio cyfrifon.
- Edrych ar y ffordd y mae cyrff cyhoeddus yn rheoli ac yn gwario arian cyhoeddus, gan gynnwys eu trefniadau ar gyfer sicrhau gwerth am arian wrth ddefnyddio adnoddau ond heb fod yn gyfyngedig iddynt, a gwneud argymhellion er mwyn sicrhau bod llywodraeth leol yn cynnig gwell gwerth am arian.
- Asesu i ba raddau y mae cyngorau yn gweithredu yn unol â'r egwyddor datblygu cynaliadwy o dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015.
- Cynnal 'Arolygiadau Arbennig', fel y darperir ar ei gyfer yn Neddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021.
- Gwneud argymhellion priodol i gyngorau a Gweinidogion Cymru.

Mae Arolygiaeth Gofal Cymru (AGC) yn gyfrifol am y canlynol:

- Annog gwella'r ffordd y darperir gwasanaethau cymdeithasol, gofal cymdeithasol a gofal plant.
- Rheoleiddio ac arolygu gwasanaethau gofal cymdeithasol gan gynnwys adolygu swyddogaethau gwasanaethau cymdeithasol awdurdodau lleol o dan Ddeddf Arolygu Gofal Cymdeithasol (Cymru) 2016 a Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014.
- Rheoleiddio ac arolygu gwasanaethau gofal plant a chwarae o dan Fesur Plant a Theuluoedd (Cymru) 2010.
- Rhoi cyngor i Weinidogion ar y defnydd posibl o'u pwerau ymyrryd a monitro ymweliadau â chynghorau yn ôl y gofyn ac fel y cytunir gan y Gweinidog.
- Rhoi cyngor proffesiynol i Weinidogion Cymru.

¹ Archwilio Cymru yw nod masnach dau endid cyfreithiol, sef: Archwilydd Cyffredinol Cymru a Swyddfa Archwilio Cymru. Mae gan bob un ei bwerau a'i ddyletswyddau penodol ei hun. Mae'r Archwilydd Cyffredinol yn archwilio cyrff cyhoeddus yng Nghymru ac yn cyflwyno adroddiadau arnynt. Mae Swyddfa Archwilio Cymru yn darparu staff ac adnoddau eraill ar gyfer gwaith yr Archwilydd Cyffredinol ac yn monitro'r Archwilydd Cyffredinol ac yn rhoi cyngor iddo.

Mae Estyn yn gyfrifol am y canlynol:-

- Arolygu, gwerthuso ac adrodd ar berfformiad cynghorau mewn perthynas â'u dyletswyddau fel y'u disgrifir gan adrannau 38 i 41 o Ddeddf Addysg 1997, adrannau 75, 76, 123 a 127 o Ddeddf Dysgu a Sgiliau 2000 ac adrannau 25, 26 a 51 o Ddeddf Plant 2004.
 - Gwneud argymhellion priodol i gynghorau a Gweinidogion Cymru er mwyn cefnogi gwelliant.
- 1.16 Bydd llywodraeth leol, Llywodraeth Cymru ac archwilwyr, arolygwyr, rheoleiddwyr a chomisiynwyr yn parhau i gydweithio i rannu gwybodaeth, codi achosion a allai beri pryder a chytuno ar ddulliau o gefnogi gwelliant. Mae meithrin y ddealltwriaeth hon a rennir yn allweddol er mwyn sicrhau ffocws clir ar gyfer gwelliant cyson a pharhaus.
- 1.17 Dylai cynghorau ddefnyddio canfyddiadau pwyllgorau craffu, archwilwyr, arolygwyr, rheoleiddwyr a chomisiynwyr ynglŷn â'r ffordd y mae cyngor yn cyflawni ei swyddogaethau ac yn llywodraethu ei hun er mwyn llywio ei hunanasesiad ac, yn yr un modd, gall y paneli sy'n cynnal asesiad o berfformiad hefyd ddefnyddio'r dystiolaeth hon i lywio eu hargymhellion.
- 1.18 Dylid canolbwyntio ar ddealltwriaeth a rennir o'r hyn y mae pob un o'r ffynonellau hyn, gyda'i gilydd, yn ei ddatgelu ac, yn bwysicaf oll, y camau y dylid eu cymryd o ganlyniad i hynny. Nid yw hunanasesiadau ac asesiadau o berfformiad gan banel, mewn unrhyw ffordd, yn disodli, nac yn cymryd lle, rôl archwilwyr, arolygwyr na rheoleiddwyr.
- 1.19 Dylai hunanasesiadau ac asesiadau o berfformiad gan banel o'r ffordd y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad hefyd gael eu llywio gan drefniadau perfformiad eraill mewn meysydd gwasanaeth penodol ond ni ddylent gael eu dyblygu ganddynt.
- 1.20 Er enghraifft, mae'r *Cod ymarfer mewn perthynas â pherfformiad a gwella gwasanaethau cymdeithasol yng Nghymru*² yn nodi'r weledigaeth ar gyfer gwasanaethau cymdeithasol yng Nghymru a'r ffordd y caiff gwelliannau i wasanaethau ac ar gyfer unigolion eu cefnogi, eu mesur a'u cynnal gan gynghorau. Ni fydd y broses hunanasesu a nodir yn y canllawiau hyn yn ei gwneud yn ofynnol i gynghorau ailystyried swyddogaeth gwasanaethau cymdeithasol yn fanwl, ond bydd y dystiolaeth sy'n deillio o'r *Cod ymarfer* yn llywio'r ddealltwriaeth strategol ehangach o'r ffordd y mae'r cyngor yn gweithredu yn gyffredinol, yn defnyddio ei adnoddau ac yn cyflawni ar gyfer y bobl yn ei ardal.
- 1.21 Yn yr un modd, mae diwygiadau i drefniadau gwerthuso, gwella ac atebolrwydd ar gyfer ysgolion wedi tynnu sylw at bwysigrwydd prosesau hunanwerthuso cadarn a pharhaus ar gyfer pob haen o'r system addysg. Yn achos cynghorau,

² [Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant \(Cymru\) 2014: Cod ymarfer mewn perthynas â pherfformiad a gwella gwasanaethau cymdeithasol yng Nghymru \(Llywodraeth Cymru, 2020\)](#)

golyga hyn werthuso effeithiolrwydd ac effaith eu gwasanaethau er mwyn cefnogi ysgolion, y gellir ei ddefnyddio hefyd i lywio ei hunanasesiad ehangach.

Cymorth i wella

- 1.22 Dim ond un rhan o daith wella cyngor yw adolygu'n barhaus i ba raddau y mae'n bodloni'r gofynion perfformiad.
- 1.23 Gall yr hunanasesiad a'r asesiad o berfformiad gan banel a gynhelir gan gyngor bennu pryd a sut i fanteisio ar unrhyw gymorth i wella a'r holl gymorth i wella sydd ar gael i gynyddu'r graddau y mae'n bodloni ei ofynion perfformiad.
- 1.24 Yn y pen draw, y nod yw galluogi cynghorau i nodi a datrys problemau cyn y bydd angen unrhyw gymorth neu ymyrraeth ffurfiol, statudol. Fodd bynnag, mae'r Ddeddf yn gwneud darpariaeth i Weinidogion Cymru roi cymorth a, lle y bo angen, ymyrryd mewn prif gynghorau sy'n wynebu problemau sylweddol.

Pennod 2 – Y ddyletswydd i adolygu perfformiad yn barhaus, ymgynghori arno ac adrodd arno drwy hunanasesiad

Cyflwyniad

- 2.1 Dylai'r bennod hon o'r canllawiau gael ei darllen gan gyngor er mwyn ei helpu i gyflawni ei ddyletswyddau yn Neddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 ("y Ddeddf") i adolygu ei berfformiad yn barhaus; i ymgynghori â phobl leol ac eraill ynghylch i ba raddau y mae'n bodloni'r gofynion perfformiad; ac i adrodd ar ei berfformiad drwy adroddiad hunanasesu. Mae'r canllawiau yma yn adlewyrchu'r gofynion sylfaenol ar gyfer hunanasesu, gan gydnabod mai cynghorau sydd yn y sefyllfa orau i adeiladu ar hyn er mwyn datblygu manylion eu dull gweithredu eu hunain.
- 2.2 Dylid defnyddio canfyddiadau'r hunanasesiad i lywio a nodi meysydd lle y gallai fod angen gwneud gwelliannau neu newidiadau a lle y gallai cymorth a arweinir gan y sector fod yn werthfawr.

Dyletswydd prif gyngor i adolygu ei berfformiad yn barhaus

- 2.3 Mae'r Ddeddf yn ei gwneud yn ofynnol i bob cyngor yng Nghymru adolygu'n barhaus i ba raddau y mae'n bodloni'r 'gofynion perfformiad', hynny yw i ba raddau:-
- **y mae'n arfer ei swyddogaethau yn effeithiol;**
 - **y mae'n defnyddio ei adnoddau yn ddarbodus, yn effeithlon ac yn effeithiol;**
 - **y mae ei lywodraethiant yn effeithiol er mwyn cyflawni'r uchod.**
- 2.4 Bwriedir i'r ddyletswydd i adolygu perfformiad yn barhaus adlewyrchu dyletswyddau parhaol presennol y mae cynghorau eisoes yn ddarostyngedig iddynt (h.y. eu "swyddogaethau"). Mae cynghorau yn gweithredu o fewn fframwaith statudol o ddyletswyddau a phwerau cyfreithiol ac ni fwriedir atgynhyrchu'r rhain yn fanwl yma. Mae'r gofynion perfformiad yn ymwneud ag ystyried pa mor effeithiol y mae cyngor yn gweithredu, nid yn unig o ran cyflawni amcanion unigol, ond o ran y ffordd y mae'n cyflawni ei swyddogaethau, yn defnyddio ei adnoddau ac yn llywodraethu ei hun.

Y ddyletswydd i adrodd ar berfformiad drwy hunanasesu

- 2.5 Y dull sydd i'w ddefnyddio gan gyngor i adolygu ei berfformiad yn barhaus yw hunanasesu, gyda dyletswydd i gyhoeddi adroddiad sy'n nodi casgliadau'r hunanasesiad unwaith mewn perthynas â phob blwyddyn ariannol. Caiff yr hunanasesiad ei ategu gan asesiad o berfformiad gan banel unwaith mewn cylch etholiadol, a fydd yn cynnig cyfle i geisio sylwadau allanol (ac eithrio gan archwilwyr, rheoleiddwyr neu arolygwyr) ar y ffordd y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad.

Diben hunanasesu

- 2.6 Mae hunanasesu yn ffordd o adolygu'r sefyllfa bresennol, yn feirniadol ac yn onest, er mwyn gwneud penderfyniadau ar sut i sicrhau gwelliant i'r dyfodol. Mae mwy i hunanasesu na datgan pa drefniadau sydd ar waith; mae a wnelo ag ystyried pa mor effeithiol yw'r trefniadau hyn a sut y gellir eu gwella. Mae hunanasesu sut mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad yn rhoi perchenogaeth o'r perfformiad a'r gwelliant yn gadarn i gynghorau.
- 2.7 Mae ystyried i ba raddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad yn asesiad sefydliadol, corfforaethol yn hytrach nag asesiad o wasanaethau unigol. Er enghraifft, dylai ystyried rôl arweinwyr a pha mor effeithiol yw'r gydberthynas rhwng yr arweinwyr gwleidyddol ac uwch-swyddogion yn y cyngor, o ran sicrhau y gall y cyngor ymateb i'r amgylchedd sy'n newid lle mae'n gweithredu. Mae a wnelo â sicrhau bod cyngor yn hunanymwybodol, ei fod yn deall a yw'n cyflawni'r canlyniadau cywir a'i fod yn herio ei hun i barhau i wella'r modd y mae'n rheoli'r gwaith o ddarparu gwasanaethau ac yn perfformio fel gwarcheidwad yr ardal.
- 2.8 Gall cyngor asesu ei hun drwy ddefnyddio gwybodaeth sydd eisoes yn cael ei dal yn gorfforaethol yn graff, gan fyfyrion ar lefel strategol ar y ffordd y mae'r cyngor yn gweithredu a pha gamau sydd angen eu cymryd er mwyn sicrhau y gall barhau i ddarparu gwasanaethau effeithiol nawr ac yn yr hirdymor.

Y dull hunanasesu

- 2.9 Fel y nodwyd uchod, gall hunanasesu sicrhau bod cyngor yn berchen ar ei berfformiad a'i welliant ei hun. Felly, bydd pob cyngor unigol yn awyddus i benderfynu ar ei ddull hunanasesu ei hun, sydd wedi'i lunio i gyd-fynd ag amgylchiadau lleol a strwythurau corfforaethol ac wedi'u llywio gan arferion gorau, a dylai fod yn rhydd i wneud hynny.
- 2.10 Yn achos rhai cynghorau, bydd hunanasesu eisoes yn rhan annatod o drefniadau llywodraethu strategol a chorfforaethol parhaus a bydd llawer (os nad pob un) wedi defnyddio hunanasesu fel rhan o'r gwaith o reoli gwasanaethau yn weithredol ac ar lefel gorfforaethol.
- 2.11 Ar ei lefel symlaf, mae a wnelo hunanasesu â'r ffordd y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad â gofynion y cwestiynau canlynol:
- Pa mor dda rydyn ni'n gwneud?
 - Sut rydyn ni'n gwybod hynny?
 - Beth allwn ni ei wneud yn well a sut?

Dylid gofyn y cwestiynau hyn yng nghyd-destun y gofynion perfformiad.

- 2.12 Nodir isod rai egwyddorion allweddol y dylai cyngor eu hystyried wrth lunio ei ddull hunanasesu:
- Nid yw hunanasesiad yn farn sefydlog. Er mwyn bod yn wirioneddol effeithiol, dylai ymgorffori hunanasesu ym mhob rhan o sefydliad fod yn

broses barhaus, sy'n mynd i'r afael â phroblemau wrth iddynt godi, ac sy'n ymateb mewn amser real ac yn effeithiol i heriau a chyfleoedd.

- Mae'n gyfle i broses ystyrion gyfrannu at atgyfnerthu llywodraeth leol, yn hytrach na bod yn ymarfer cydymffurfio.
- Dylai'r broses hunanasesu annog gonestrwydd, gwrthrychedd a thryloywder ynghylch perfformiad a llywodraethu y cyngor, gan gynnwys ei gydberthnasau allweddol rhwng arweinwyr gwleidyddol a swyddogion a'r ffordd y maent yn cael eu rheoli.
- Byddai dull gweithredu effeithiol yn cael ei berchenogi a'i arwain ar lefel strategol, ond byddai hefyd yn cynnwys aelodau a swyddogion ar bob lefel o'r sefydliad ac amrywiaeth o bobl ar draws cymunedau a phartneriaid.
- Dylai hunanasesiad fod yn ddadansoddiad seiliedig ar dystiolaeth sy'n helpu'r cyngor i ddeall beth mae amrywiaeth o wybodaeth feintiol ac ansoddol sydd ar gael iddo yn ei ddatgelu am y ffordd y mae'n arfer ei swyddogaethau, yn defnyddio ei adnoddau ac yn llywodraethu ei hun.
- Dylai'r hunanasesiad ganolbwyntio ar ganlyniadau, yr hyn a gyflawnwyd yn hytrach na'r broses, a gofyn cwestiynau gonest am effaith gweithredoedd y cyngor ar fywydau a phrofiadau pobl.
- Ni ddylai hunanasesu fod yn broses annibynnol, yn hytrach dylai fod wedi'i integreiddio fel rhan o brosesau cynllunio, perfformiad a llywodraethu corfforaethol y cyngor.

2.13 Bydd yr hunanasesiad, o reidrwydd, yn defnyddio amrywiaeth o ffynonellau mewnol ac allanol, gan sicrhau sail dystiolaeth eang er mwyn llywio'r camau y bydd y cyngor yn eu cymryd i gynyddu'r graddau y mae'n bodloni'r gofynion perfformiad yn y dyfodol.

2.14 Gall rhai ffynonellau a allai lywio'r hunanasesiad, ac a fydd ar gael i'r cyngor eisoes, gynnwys:-

- adroddiadau a luniwyd eisoes gan y cyngor mewn ymateb i ofynion statudol, megis yr adroddiad blynyddol ar y cynnydd sydd wedi'i wneud o ran cyflawni amcanion llesiant y sefydliad fel sy'n ofynnol gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015; datganiad am reolaeth fewnol sy'n ofynnol o dan Reoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2014; adroddiadau cydraddoldeb blynyddol; adroddiadau blynyddol gwasanaethau cymdeithasol awdurdodau lleol ac ati;
- tystiolaeth o amrywiaeth o ffynonellau arolygu a rheoleiddio, gan gynnwys adroddiadau gan Estyn, Archwilio Cymru, Ombwdsmon Gwasanaethau Cyhoeddus Cymru ac Arolygiaeth Gofal Cymru;

- adroddiadau a gyhoeddwyd gan Ombwdsmon Gwasanaethau Cyhoeddus Cymru, megis adroddiadau budd cyhoeddus, adroddiadau thematig a'i adroddiadau ar ei liwt ei hun, yn ogystal ag adroddiadau'r Awdurdod Safonau Cwynion;
- hunanwerthusiadau y gall y cyngor fod wedi'u cynnal eisoes mewn perthynas â meysydd gwasanaeth penodol, neu wedi cymryd rhan ynddynt mewn perthynas â gwaith partneriaeth;
- canfyddiadau unrhyw asesiad o'r graddau y mae'r cyngor yn bodloni ei amcanion llesiant, unrhyw adolygiadau a gynhaliwyd neu unrhyw gyngor a gyhoeddwyd gan Gomisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol ac Archwilydd Cyffredinol Cymru am y ffordd y mae'r cyngor wedi gweithredu yn unol â'r egwyddor datblygu cynaliadwy wrth bennu a chymryd camau er mwyn cyflawni ei amcanion llesiant;
- unrhyw ymchwiliad neu asesiad a gynhaliwyd, unrhyw gyngor a roddwyd neu unrhyw argymhelliad a wnaed gan y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol mewn perthynas ag atgyfnerthu camau gweithredu i fynd i'r afael ag anghydraddoldebau allweddol;
- unrhyw adroddiadau hunanwerthuso ar y swyddogaeth graffu yn erbyn y canlyniadau a'r nodweddion ar gyfer gwaith goruchwylio a chraffu effeithiol gan lywodraeth leol;
- dangosyddion rheoli perfformiad (er y bydd angen i'r hunanasesiad fod yn ehangach nag asesiad o ddangosyddion perfformiad meintiol yn unig);
- arolygon staff ac allbynnau unrhyw brosesau ymgysylltu eraill â staff megis fforymau undebau llafur;
- canmoliaeth, cwynion ac adborth arall o ffynonellau mewnol ac allanol.

2.15 Nid yw'r rhestr hon yn hollgynhwysfawr a bydd cynghorau am benderfynu drostynt eu hunain pa wybodaeth fydd yn llywio'r hunanasesiad orau ac yn arwain at gasgliadau seiliedig ar dystiolaeth am y ffordd y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad. Bydd yn bwysig bod cynghorau yn ystyried yn ofalus sut i gael y gwerth mwyaf posibl o'r ffynonellau tystiolaeth ger eu bron, gan ofyn cwestiynau am y dystiolaeth a'i dehongli er mwyn deall beth mae'n ei ddatgelu a sut i weithredu arno.

2.16 Wrth ystyried effeithiolrwydd ei drefniadau llywodraethu, efallai y bydd y cyngor hefyd yn awyddus i ystyried *'Delivering Good Governance in Local Government'*, a luniwyd gan Sefydliad Siartredig Cyllid Cyhoeddus a Chyfrifyddiaeth a SOLACE, yn ogystal â'r nodiadau cyfarwyddyd cysylltiedig.

2.17 Wrth ddod i gasgliadau ei hunanasesiad, mae'n rhaid i'r cyngor hefyd ystyried barn y canlynol am y graddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad yn y flwyddyn ariannol y mae'r adroddiad hunanasesu yn ymwneud â hi:-

- pobl leol;
 - pobl eraill sy'n rhedeg busnes yn ardal y cyngor;
 - staff y cyngor;
 - pob undeb llafur a gydnabyddir (o fewn ystyr Deddf yr Undebau Llafur a Chysylltiadau Llafur (Cydgrynhoi) 1992 (cym. 52) gan y cyngor
- 2.18 Dylai'r cyngor nodi'r croestoriad priodol a chynrychioliadol o staff, pobl leol a busnesau a phenderfynu sut yr ymgynghorir â nhw wrth wneud hynny. Er enghraifft, gall y cyngor fod yn fodlon y gellid gwneud hynny drwy ei ymgorffori fel rhan o ddull ymgysylltu ehangach yn hytrach nag fel ymgynghoriad annibynnol, efallai y bydd hefyd yn awyddus i ystyried hyn wrth iddo fwrw ymlaen â'r gwaith o roi'r gofynion i lunio strategaeth cyfranogiad y cyhoedd, a nodir rywle arall yn y Ddeddf, ar waith. Y brif flaenoriaeth yw sicrhau bod y cyngor yn ystyried barn yr uchod wrth ddod i'w gasgliadau ynghylch i ba raddau y mae'n bodloni'r gofynion perfformiad.
- 2.19 Dylai'r cyngor gasglu a defnyddio gwybodaeth er mwyn adlewyrchu profiadau plant a phobl ifanc, pobl o grwpiau gwarchoddedig gwahanol a'r rhai sydd o dan anfantais economaidd-gymdeithasol a'r effaith arnynt. Efallai y bydd y Cyngor yn cadw gwybodaeth berthnasol eisoes fel rhan o'i rwymedigaethau o dan Ddyletswydd Cydraddoldeb y Sector Cyhoeddus, neu'r wybodaeth y bydd yn ei defnyddio i ddangos ei fod wedi rhoi sylw dyledus o dan y Ddyletswydd Economaidd-gymdeithasol.³
- 2.20 Er mai dyma'r gofyniad sylfaenol o ran ymgynghori ynghylch sut mae'r cyngor yn perfformio a nodir yn y Ddeddf, caiff y cyngor ymgynghori â'r cyfryw bobl eraill ag y bydd yn cefnogi ei hunanasesiad ei hun orau, yn ei farn ef. Efallai y bydd y cyngor hefyd am ymgynghori â phartneriaid, er enghraifft, cynghorau cymuned a thref neu gyrff cyhoeddus eraill yn yr ardal er mwyn cael darlun cyflawn i lywio ei hunanasesiad. Wrth ystyried sut mae'n bodloni'r gofynion perfformiad, disgwylid i asesiad o waith partneriaeth a threfniadau cydweithredu gael ei gynnal fel dangosydd allweddol o'r ffordd y mae cyngor yn arfer ei swyddogaethau, yn defnyddio ei adnoddau ac yn llywodraethu ei hun.
- 2.21 Dylai cynghorau fod yn arfer y dyletswyddau o dan y gyfundrefn perfformiad a llywodraethu yn y canllawiau hyn yn unol â Safonau'r Gymraeg ac unrhyw hysbysiad cydymffurfio perthnasol a gyhoeddir gan Gomisiynydd y Gymraeg.

Rhoi Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol ar waith

- 2.22 Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn nodi diben cyffredin cyfreithiol gyfrwymol i'r cyrff cyhoeddus sy'n ddarostyngedig i'r Ddeddf honno wella llesiant cymdeithasol, economaidd, amgylcheddol a diwylliannol Cymru. Mae'r Ddeddf yn nodi saith nod llesiant⁴ y mae'n rhaid i gyrff cyhoeddus sy'n

³ Dylai cynghorau gasglu a defnyddio gwybodaeth er mwyn adlewyrchu profiadau [pobl o grwpiau gwarchoddedig gwahanol](#) a'r rhai sydd o dan [anfantis economaidd-gymdeithasol](#) a'r effaith arnynt

⁴ Gweler [Pennod 1](#) am ddiffiniadau llawn o'r nodau.

ddarostyngedig i'r Ddeddf weithio tuag atynt gyda'i gilydd.

- 2.23 Mae'n rhaid i gyrrff cyhoeddus gyflawni eu dyletswydd o dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol gan weithredu'n unol â'r egwyddor datblygu cynaliadwy, sy'n yn golygu bod yn rhaid iddynt weithredu mewn modd sy'n sicrhau y diwellir anghenion y presennol heb beryglu gallu cenedlaethau'r dyfodol i ddiwallu eu hanghenion eu hunain.
- 2.24 Er mwyn dangos eu bod wedi gweithredu yn unol â'r egwyddor datblygu cynaliadwy, mae'n rhaid i gorff cyhoeddus ystyried pum ffordd o weithio.⁵
- 2.25 Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn rhoi'r cyd-destun lle y dylai cyngor fod yn arfer ei swyddogaethau, yn defnyddio ei adnoddau ac yn sicrhau bod ei drefniadau llywodraethu yn effeithiol, er mwyn gwneud yn siŵr ei fod yn gwneud y cyfraniad mwyaf posibl at gyflawni'r nodau llesiant. Mae'r Ddeddf yn pennu'r fframwaith lle mae'n rhaid i gyngor ystyried ei berfformiad, o ran darparu gwasanaethau, a gallu ac adnoddau corfforaethol i ddiwallu anghenion defnyddwyr presennol, heb beryglu gallu cenedlaethau'r dyfodol i ddiwallu eu hanghenion eu hunain.
- 2.26 Mae'r canllawiau statudol⁶ ar Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn cynnwys set graidd o weithgareddau sy'n gyffredin i drefniadau llywodraethu corfforaethol cyrrff cyhoeddus, sef:-
- Cynllunio corfforaethol
 - Cynllunio ariannol
 - Cynllunio'r gweithlu (pobl)
 - Caffael
 - Asedau
 - Rheoli risg
 - Rheoli Perfformiad
- 2.27 Bydd ystyried y saith maes corfforaethol fel fframwaith ar gyfer yr hunanasesiad a chymhwyso'r pum ffordd o weithio at y meysydd hynny, yn helpu'r cyngor i sicrhau ei fod yn llywodraethu ei hun mewn ffordd sy'n sicrhau ei fod yn gwneud y cyfraniad mwyaf posibl at gyflawni'r nodau llesiant ac yn cyflawni ei amcanion llesiant ei hun.

Adroddiad hunanasesu

- 2.28 Mae'n ofynnol i'r cyngor lunio a chyhoeddi adroddiad hunanasesu unwaith mewn perthynas â phob blwyddyn ariannol, a dylid gwneud yr adroddiad cyn gynted ag y bo'n rhesymol ymarferol ar ôl y flwyddyn ariannol y mae'n ymwneud â hi. Fodd bynnag, mater i'r cyngor yw penderfynu pryd yn union i wneud hyn, o ran yr hyn sy'n cyd-fynd orau â'i drefniadau corfforaethol ei hun.

⁵ Gweler [Pennod 1](#) am fanylion llawn y ffyrdd o weithio

⁶ [Canllawiau Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol](#)

- 2.29 Mae'n rhaid i'r adroddiad hunanasesu nodi casgliadau ynghylch i ba raddau y bodlonodd y cyngor y gofynion perfformiad yn ystod y flwyddyn ariannol honno, ac unrhyw gamau y bydd yn eu cymryd, neu y mae wedi'u cymryd eisoes, er mwyn cynyddu'r graddau y bydd yn bodloni'r gofynion perfformiad. Dylai'r pwyslais fod ar ddeall sut mae'r cyngor yn gweithredu ar hyn o bryd, y galw tebygol y bydd yn ei wynebu yn y dyfodol a sut y gall feithrin cynaliadwyedd. Y tu hwnt i hynny, mater i'r cyngor yw ystyried y fformat mwyaf priodol ar gyfer yr adroddiad yn seiliedig ar yr hyn a fyddai'n cyd-fynd orau ag amgylchiadau lleol.
- 2.30 Bwriedir i'r adroddiad hunanasesu fod yn ddogfen ddysgu. Felly, mae gofyn iddi fod yn hygyrch ac yn gryno, lle bo modd. Gellid dewis canolbwyntio ar y gwersi a ddysgwyd o'r hunanasesiad, y ffynonellau sydd wedi llywio'r casgliadau a gwybodaeth gryno er mwyn ateb y cwestiynau allweddol am y ffordd y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad: pa mor dda rydyn ni'n gwneud?; sut rydyn ni'n gwybod hynny?; beth allan ni ei wneud yn well a sut?.
- 2.31 Ac eithrio yn achos yr adroddiad hunanasesu cyntaf, mae'n rhaid i'r adroddiad hefyd gynnwys adolygiad o gamau gweithredu a ddeilliodd o adroddiad y flwyddyn flaenorol, ynghyd ag ystyriaeth o'r cynnydd a wnaed o ran eu cyflawni, a'r ffordd y gwnaethant gynyddu'r graddau y bodlonodd y cyngor y gofynion perfformiad.
- 2.32 Efallai y bydd y cyngor yn awyddus i ystyried cyfleoedd i integreiddio ei adroddiad hunanasesu ag adroddiadau ar ddyletswyddau eraill, er enghraifft efallai y bydd yn cyhoeddi ei adroddiad ar y cynnydd sydd wedi'i wneud o ran cyflawni ei amcanion llesiant fel sy'n ofynnol o dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 yn yr un ddogfen â'r hunanasesiad. Wrth ystyried cyfleoedd i integreiddio hunanasesu â dyletswyddau eraill, bydd angen i'r cyngor fod yn fodlon, fodd bynnag, fod pob un o'i ddyletswyddau statudol wedi'u cyflawni'n llwyr.

Cymryd camau mewn perthynas â hunanasesu

- 2.33 Drwy hunanasesiad bydd y cyngor yn nodi meysydd lle y gall gymryd camau i gynyddu'r graddau y mae'n bodloni'r gofynion perfformiad a rhoi cynllun ar waith er mwyn sicrhau bod hyn yn cael ei wneud. Dylid ystyried mai dechrau'r broses yw'r hunanasesiad, yn hytrach na bod yn nod ynddo'i hun. Gall y casgliadau, er enghraifft, lywio'r amcanion llesiant neu'r cynlluniau cyflawni corfforaethol, neu gynlluniau gwaith craffu fel y bo'n briodol.
- 2.34 Dylai'r cyngor fynd i'r afael â chanfyddiadau'r hunanasesiad mewn ffordd ragweithiol. Dylai'r hunanasesiad lywio ystyriaethau o'r ffordd y dylai prosesau a gweithdrefnau mewnol newid i gefnogi prosesau cynllunio, cyflawni a gwneud penderfyniadau mwy effeithiol er mwyn gwella canlyniadau, a chyflwyno ffyrdd arloesol o gyflawni ei swyddogaethau'n well.
- 2.35 Dylai sicrhau cynaliadwyedd gwasanaethau yn yr hirdymor fod wrth wraidd y camau gweithredu. Gall hyn gynnwys ystyried yr hirdymor o ran tueddiadau, risgiau a chyfleoedd yn y dyfodol, ystyried ffyrdd amgen o ddarparu

gwasanaethau megis defnyddio technolegau digidol neu gydweithio â chyrrff eraill yn y sector cyhoeddus a'r trydydd sector.

- 2.36 Lle mae pryderon penodol yn codi o'r hunanasesiad, gall y cyngor arwain drwy nodi cyfleoedd ar gyfer hunangymorth a chymorth a arweinir gan y sector a chyfleoedd i gynnwys eraill fel y bo'n briodol. Mae ceisio trafodaethau o'r fath yn gynnar er mwyn ymateb yn weithredol yn arwydd o sefydliad agored, blaengar sy'n benderfynol o gyflawni ar gyfer ei gymunedau.

Pwy y dylid ei gynnwys yn yr hunanasesiad

- 2.37 Y cyngor llawn neu ei bwyllgor gweithredol (fel y pennir gan gyngor) fydd yn gyfrifol am fodloni'r gofyniad i lunio adroddiad hunanasesu. Fel y trafodwyd eisoes yn y canllawiau hyn, bydd yn ofynnol i gynghorau gynnwys amrywiaeth eang o randdeiliaid a phobl leol yn ei hunanasesiad. At hynny, bydd cynnwys aelodau o grwpiau rheoli a gwrthwynebu, penaethiaid gwasanaeth, y swyddogaeth perfformiad corfforaethol a chyflogeion ar bob lefel yn yr hunanasesiad yn helpu i ymgorffori'r dull gweithredu yn niwylliant y sefydliad a chreu darlun manwl er mwyn llywio'r asesiad.
- 2.38 Mae pwyllgorau craffu yn rhan allweddol o'r broses o fynd ati'n adeiladol i herio perfformiad cyngor, a'r ffordd y mae'n trefnu ei hun wrth ddarparu gwasanaethau cynaliadwy. Bydd pwyllgorau craffu, yn ogystal â'r gwasanaeth archwilio mewnol, yn rhan allweddol o hunanasesiad cyngor, a dylai'r cyngor benderfynu a chytuno ar y ffordd orau o gynnwys eu pwyllgorau craffu yn y broses hunanasesu ei hun, nid dim ond wrth ystyried canlyniadau unrhyw hunanasesiad.
- 2.39 Caiff y cyngor ystyried hefyd sut i gynnwys partneriaid megis byrddau gwasanaethau cyhoeddus a'r bwrdd partneriaeth rhanbarthol ac ati ar gyfer eu hardal.

Cynnwys pwyllgor llywodraethu ac archwilio'r cyngor

- 2.40 Mae'n rhaid i'r cyngor drefnu bod drafft o'i adroddiad hunanasesu ar gael i'w bwyllgor llywodraethu ac archwilio. Mae'n rhaid i'r pwyllgor adolygu'r adroddiad drafft a gall wneud argymhellion ar gyfer newidiadau i'r casgliadau neu'r camau y mae'r cyngor yn bwriadu eu cymryd.
- 2.41 Os na fydd y cyngor yn gwneud newid a argymhellwyd gan y pwyllgor llywodraethu ac archwilio, mae'n rhaid iddo nodi'r argymhelliad a'r rhesymau pam na wnaeth y cyngor y newid yn yr adroddiad hunanasesu terfynol.

Cyhoeddi'r adroddiad hunanasesu

- 2.42 Mae'n rhaid i'r adroddiad hunanasesu gael ei gyhoeddi⁷ o fewn pedair wythnos i'r dyddiad y cafodd ei gwblhau a'i gymeradwyo, yn unol â

⁷ Yn electronig ar wefan y cyngor – gweler a171(2) o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021.

phrosesau'r cyngor y cytunwyd arnynt, a dylid trefnu bod copi ar gael i bwyllgor llywodraethu ac archwilio'r cyngor. Dylai'r adroddiad hefyd gael ei anfon at:-

- Archwilydd Cyffredinol Cymru
- Prif Arolygydd Ei Mawrhydi dros Addysg a Hyfforddiant yng Nghymru
- Gweinidogion Cymru⁸

2.43 Wrth gwrs, gall y cyngor rannu'r adroddiad ag unrhyw berson neu sefydliad arall y mae'r cyngor yn dymuno ei rannu ag ef.

⁸ Mae hyn yn cynnwys Arolygiaeth Gofal Cymru

Pennod 3 – Y ddyletswydd i drefnu asesiad o berfformiad gan banel ac ymateb iddo.

Cyflwyniad

- 3.1 Mae'r bennod hon o'r canllawiau yn ymwneud â'r gofynion sy'n ymwneud ag asesiad o berfformiad gan banel a nodir yn Neddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 ("y Ddeddf"). Mae'r canllawiau yma yn adlewyrchu'r gofynion sylfaenol ar gyfer asesiad o berfformiad gan banel fel y'u nodir yn y Ddeddf, gan gydnabod y bydd cynghorau yn awyddus i ddatblygu manylion eu dull gweithredu eu hunain.
- 3.2 Bydd y ddyletswyddau mewn perthynas ag asesiad o berfformiad gan banel yn dod i rym o ddechrau'r cylch etholiadol llywodraeth leol nesaf ym mis Mai 2022.
- 3.3 Y bwriad yw y caiff y darpariaethau ynglŷn â pherfformiad a llywodraethu yn y Ddeddf eu hategu gan ddull cydgysylltiedig o sicrhau gwelliant a darparu cymorth a arweinig gan y sector. Mae canfyddiadau ac argymhellion yr asesiad o berfformiad gan banel yn cynnig safbwynt allanol a dylid eu defnyddio i lywio a nodi meysydd lle y gallai cymorth a arweinig gan y sector fod yn werthfawr. Bydd hyn yn gymwys yn achos cynghorau unigol a dylai hefyd lywio'r gwaith o ddatblygu a darparu unrhyw gymorth i wella arfaethedig yn genedlaethol.
- 3.4 Dylai'r bennod hon yn y canllawiau gael ei darllen gan gyngor er mwyn ei helpu i gyflawni ei ddyletswydd i drefnu asesiad o berfformiad gan banel a chyhoeddi adroddiad ar asesiad o berfformiad gan banel ac ymateb iddo. Gall y bennod hon hefyd gael ei darllen gan aelodau'r panel er mwyn eu helpu i gynnal asesiad o berfformiad gan banel. Gall aelodau'r panel hefyd gyfeirio at y canllawiau ar hunanasesu er mwyn deall sut mae'n ofynnol i gynghorau gyflawni eu ddyletswyddau mewn perthynas â hunanasesu am y gallai hyn fod yn ddefnyddiol i lywio eu dull o gynnal asesiad gan banel.

Dyletswydd prif gyngor i drefnu asesiad o berfformiad gan banel

- 3.5 Mae'r Ddeddf yn ei gwneud yn ofynnol i gyngor wneud trefniadau i banel annibynnol, a benodir gan y cyngor, asesu i ba raddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad – sef asesiad o berfformiad gan banel. Diffinnir y gofynion perfformiad fel y graddau y mae cyngor:-
 - yn arfer ei swyddogaethau yn effeithiol;
 - yn defnyddio ei adnoddau yn ddarbodus, yn effeithlon ac yn effeithiol;
 - yn sicrhau bod ei lywodraethiant yn effeithiol er mwyn cyflawni'r uchod.
- 3.6 Mae'r canllawiau hyn yn nodi diben yr asesiad gan banel; yn cynnig y camau a ddylai fod yn rhan o asesiad; yn ymdrin â materion sy'n ymwneud ag amseriad asesiad gan banel; yn disgrifio'r gofynion a'r ystyriaethau sylfaenol wrth benodi panel; ac yn amlinellu'r trefniadau ar gyfer ymateb i adroddiad ar asesiad o berfformiad gan banel.

- 3.7 Wrth ystyried sut mae cyngor yn arfer ei ddyletswyddau o ran asesiad o berfformiad gan banel, dylai cyngor ystyried Safonau'r Gymraeg ac unrhyw hysbysiad cydymffurfio perthnasol a gyhoeddir gan Gomisiynydd y Gymraeg.
- 3.8 Wrth gwrs, gall cynghorau gomisiynu cymorth tebyg i asesiad o berfformiad gan banel at sawl diben arall, megis adolygiadau gan gymheiriaid sy'n ymdrin â gwasanaethau neu faterion penodol neu sy'n seiliedig ar themâu penodol. Mae'r rhain i gyd yn rhan o daith wella'r cyngor a gallant ategu'r asesiad statudol corfforaethol ar lefel sefydliadol o berfformiad gan banel sy'n ofynnol o dan y Ddeddf ond ni allant ei ddisodli.

Diben asesiad o berfformiad gan banel

- 3.9 Dim ond un elfen o ddull a arweinir gan y sector o sicrhau perfformiad, llywodraethu da a gwelliant yw asesiad o berfformiad gan banel. Gall asesiad effeithiol o berfformiad gan banel lywio taith wella'r cyngor, gan adeiladu ar yr hunanasesiad, gan ei helpu i ystyried y dyfodol o safbwynt gwahanol. Dylai'r asesiad gan banel gynnig safbwyntiau gwahanol; rhywfaint o her allanol gwrthrychol ac annibynnol; a chyfle i brofi syniadaeth gyda chymheiriaid arbenigol diduedd.
- 3.10 Bydd yr asesiad o berfformiad gan banel yn asesu i ba raddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad, yn union fel y gwna'r cyngor drwy hunanasesiad. Nid oes a wnelo â rhestrau gwirio, nid math o arolygiad ydyw, ac nid yw'n archwiliad. Ei nod yw helpu'r cyngor i gyflawni ei ddyheadau drwy feithrin a gwella ei ddealltwriaeth o'r ffordd y mae'n gweithredu a sut y gall sicrhau y bydd yn gallu cynnig gwasanaethau effeithiol yn yr hirdymor.
- 3.11 Ni fydd y panel yn gyfrifol am ddwyn y cyngor i gyfrif, ond dylai roi barn allanol ar y ffordd y mae'r cyngor yn gweithredu. Ni fydd hyn yn disodli'r rôl a chwaraeir gan archwilwyr, arolygwyr na rheoleiddwyr wrth roi sicrwydd. Mae a wnelo hyn â helpu cynghorau i ddeall sut y gallant wella'r graddau y maent yn bodloni'r gofynion perfformiad.
- 3.12 Mater i'r cyngor yw penderfynu sut i wneud y defnydd mwyaf effeithiol o'r asesiad o berfformiad gan banel a sicrhau y caiff ei ganfyddiadau eu defnyddio ochr yn ochr â ffynonellau eraill i benderfynu ar ei ddull o ymdrin â pherfformiad corfforaethol, llywodraethu a gwelliant.
- 3.13 Mae asesiad o berfformiad gan banel yn rhan o ddiwylliant lle mae cynghorau yn agored i her ac yn ei groesawu, p'un a gaiff ei gyflwyno o'r tu fewn i'r awdurdod neu, yn yr achos hwn, yn allanol. Dylid ystyried bod yr asesiad yn broses heriol, ond adeiladol, ac yn ddull effeithiol a chymesur o ddysgu'n barhaus sut i wneud y cyngor yn gryfach.
- 3.14 Mae ymchwil wedi dangos y budd y gall cyngor ei gael o geisio safbwynt cymheiriaid, fel y safbwynt a ddarperir gan asesiad o berfformiad gan banel,

ar lefel sefydliadol, gorfforaethol.⁹ Er enghraifft, nodwyd y gall safbwynt o'r fath a ddarperir gan gymheiriaid gadarnhau dealltwriaeth y cyngor ei hun o'r hyn sydd ei angen ac ategu'r achos dros newid, yn ogystal â chefnogi neu annog newid sefydliadol neu newid ymddygiad.

Y dull o gynnal asesiad o berfformiad gan banel

- 3.15 Bydd pob cyngor unigol am benderfynu ar ei ddull ei hun o gynnal asesiad o berfformiad gan banel (o fewn y paramedrau eang a nodir gan y Ddeddf).
- 3.16 Er mai mater i'r cyngor a'r panel fydd penderfynu ar hyn yn y pen draw, byddem yn disgwyl i asesiad o berfformiad gan banel gynnwys tri cham cyffredinol, sef Paratoi, Asesu a Gwaith dilynol.

Cam 1 - Paratoi

Arweinir y cam hwn gan y cyngor ac mae'n debygol o gynnwys:-

- **Cwmpasu gofynion** yr asesiad o berfformiad gan banel. Efallai y bydd y cyngor am weithio gyda phartneriaid er mwyn gwneud hyn ac ystyried unrhyw heriau penodol a nodwyd yn ei hunanasesiad neu mewn adroddiadau archwilio, arolygu neu reoleiddio diweddar. Bydd hyn yn helpu i nodi'r sgiliau a'r arbenigedd sydd eu hangen gan y panel er mwyn sicrhau bod yr asesiad yn cael yr effaith fwyaf posibl.
- **Nodi a chomisiynu panel** i gynnal yr asesiad.
- **Pennu'r cylch gorchwyl** ar gyfer asesiad o berfformiad gan y panel ac, unwaith y bydd wedi'i sefydlu, cytuno ar y cylch gorchwyl gyda chadeirydd y panel. Bydd hyn hefyd yn cynnig cyfle i drafod disgwyliadau a'r dull o gynnal yr asesiad.
- **Rhannu gwybodaeth berthnasol** â'r panel er mwyn gosod y cyd-destun ar gyfer yr asesiad.
- **Gwneud trefniadau ymarferol** fel sy'n ofynnol gan y panel i'w alluogi i gynnal yr asesiad yn effeithiol.

Cam 2 – Asesu

Arweinir y cam hwn yn bennaf gan y panel ac mae'n debygol o gynnwys:-

- **Adolygiad desg gan y panel** er mwyn llywio ei syniadaeth a'i benderfyniadau cychwynnol ynghylch meysydd y mae'n awyddus i ganolbwyntio arnynt yn ystod yr asesiad.

⁹ gweler Downe, J., Bottrill, I. a Martin, S. (Chwefror 2017) '*Rising to the challenge: an independent evaluation of the LGA's corporate peer challenge programme*'. Ysgol Fusnes Caerdydd: Canolfan Ymchwil Llywodraeth Leol a Rhanbarthol.

- **Trafodaethau rhwng y panel** a'r aelodau etholedig, swyddogion a rhanddeiliaid eraill ynghylch meysydd o fewn cwmpas yr asesiad.¹⁰
- **Y panel yn cyflwyno'r prif ganfyddiadau ar lafar.**

Cam 3 – Gwaith dilynol

Dylai'r cam hwn gynnwys y canlynol:-

- Y cyngor yn anfon ei **adroddiad terfynol** i'r cyngor.
- Y cyngor **yn ystyried ei ymateb** i asesiad y panel, gan gynnwys y **camau y mae'n bwriadu eu cymryd yn sgil yr hyn a ddysgwyd** o'r asesiad.
- Y cyngor **yn cynnwys ei bwyllgor llywodraethu ac archwilio** ac yn ystyried unrhyw argymhellion y mae'r pwyllgor yn eu gwneud mewn ymateb i'r asesiad o berfformiad gan y panel.

Amseru

- 3.17 Mae'r ddyletswydd i drefnu asesiad o berfformiad gan banel o leiaf unwaith yn ystod cylch etholiadol yn golygu y dylid ei gynnal yn y cyfnod rhwng etholiadau cyffredin ar gyfer cynghorwyr i'r cyngor. Gall cyngor ddewis comisiynu mwy nag un asesiad gan banel mewn cylch etholiadol, ond nid yw'n ofynnol gan y ddeddfwriaeth.
- 3.18 Mater i'r cyngor yw dewis yr adeg yn ystod y cylch etholiadol pryd mae asesiad o berfformiad gan banel yn debygol o fod fwyaf buddiol i'r cyngor. Dylai'r cyngor ystyried sut y gellir amseru'r asesiad o berfformiad gan banel orau er mwyn iddo gyd-fynd ag agweddau eraill ar ei ddull llywodraethu corfforaethol ac arolygiadau neu asesiadau penodol eraill o wasanaethau. Efallai y bydd y cyngor hefyd yn awyddus i ystyried amseriad unrhyw adolygiadau gan Gomisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol ac archwiliadau gan Archwilydd Cyffredinol Cymru, er mwyn sicrhau y ceir y gwerth mwyaf posibl o'r asesiad o berfformiad gan banel. Efallai y bydd y cyngor yn awyddus i geisio cyngor gan arolygiaethau, rheoleiddwyr neu Archwilio Cymru ar y pwynt hwn.
- 3.19 Yr unig ofyniad o ran amseriad asesiad yw bod yn rhaid i'r trefniadau alluogi'r cyngor i gyhoeddi adroddiad ar asesiad o berfformiad gan banel o leiaf chwe mis cyn dyddiad yr etholiad cyffredin nesaf. Efallai y bydd cynghorau yn awyddus i ystyried amseriad yr asesiad mewn perthynas â'r cod ymarfer a argymhellir ar gyhoedduswydd awdurdodau lleol a pheidio â'i gadael yn rhy hwyr yn y cylch i asesiad gan banel allu cael ei gomisiynu a'i gwblhau.

¹⁰ Dylai paneli gasglu a defnyddio gwybodaeth er mwyn adlewyrchu profiadau [pobl o grwpiau gwarchoddedig gwahanol](#) a'r rhai sydd o dan [anfantaidd economaidd-gymdeithasol](#) a'r effaith arnynt

- 3.20 Gallai cynghorau, mewn egwyddor, gomisiynu asesiad o berfformiad gan banel tua dechrau cylch etholiadol a'r asesiad nesaf tua diwedd y cylch etholiadol nesaf. Gallai hyn olygu bwlch o naw mlynedd rhwng asesiadau o berfformiad gan banel. Fodd bynnag, nid argymhellir y dull hwn gan y gallai godi amheuon ynghylch a yw cyngor yn arfer ei swyddogaethau yn effeithiol mewn perthynas â'i berfformiad a'r ffordd y caiff ei lywodraethu.

Paratoi cyn yr asesiad

- 3.21 Ni ddylai cyngor deimlo bod yn rhaid iddo 'brofi' unrhyw beth i'r panel ac, felly, ni ddylai'r gwaith paratoi cyn asesiad gan banel fod yn rhy feichus. Fodd bynnag, cydnabyddir y bydd asesiad o berfformiad gan banel yn gofyn am adnoddau gweinyddol er mwyn helpu'r panel gyda threfniadau ymarferol, megis trefnu cyfarfodydd a grwpiau ffocws a chyfleusterau i'w defnyddio gan y panel lle bo'n briodol.
- 3.22 Bydd y panel hefyd yn dymuno gweld dogfennau allweddol fel rhan o'i asesiad sy'n golygu y bydd angen neilltuo amser swyddogion i'w coladu, ond ni ragwelir y bydd hyn yn cynnwys paratoi unrhyw adroddiadau newydd, am y dylai fod amrywiaeth o wybodaeth (gan gynnwys yr adroddiad hunanasesu) ar gael eisoes.

Penodi panel

- 3.23 Y cyngor sy'n gyfrifol am nodi aseswyr panel, gan gomisiynu'r panel i gynnal yr asesiad a thalu unrhyw gostau cysylltiedig.
- 3.24 Bydd y broses o ddewis aelodau'r panel yn allweddol i sicrhau asesiad effeithiol ac ystyrlon. Dylai'r cyngor sicrhau bod gan y panel brofiad, gwybodaeth a safbwyntiau ymarferol amrywiol, y bydd yn gweithredu ag uniondeb a gwrthrychedd, ac yn gallu rhoi sicrwydd y bydd y cyngor yn ymddiried yn ei ganfyddiadau. Dylai'r cyngor hefyd ystyried pwysigrwydd amrywiaeth wrth benodi'r panel.
- 3.25 Er mwyn sicrhau ei annibyniaeth, rhaid i aelodau'r panel fod wedi'u gwahanu ddigon oddi wrth y cyngor er mwyn iddynt ddod i gasgliadau diduedd a gwrthrychol ynghylch y ffordd y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad. Er enghraifft, ni ddylid ystyried unrhyw un sydd ar hyn o bryd neu sydd wedi bod (o fewn y ddwy flynedd ddiwethaf) yn aelod o'r cyngor sydd i'w asesu, neu'n un o'i swyddogion, ar gyfer ei benodi i'r panel. Ni ddylai aelod o'r panel deimlo unrhyw wrthdaro buddiannau (yn yr ystyr y byddai trydydd parti rhesymol ystyried bod gwrthdaro) wrth gynnig asesiad o'r ffordd y mae'r cyngor y bodloni'r gofynion perfformiad.
- 3.26 Er mwyn bod ar ei fwyaf effeithiol dylai'r panel gael ei arwain gan gymheiriaid. Dylai fod cymysgedd o uwch-swyddogion profiadol, cynghorwyr ac eraill sy'n gweithio gyda llywodraeth leol gan gynnwys y sector cyhoeddus ehangach a sectorau eraill, a all ennyn hyder y cyngor a sicrhau bod y cyngor yn cael yr her, y gefnogaeth a'r argymhellion adeiladol mwyaf priodol. Gall aelodau'r panel hefyd fod â phrofiad o Gymru neu o leoedd eraill.

- 3.27 Er ei bod yn bwysig bod gan gyfran o'r panel ddealltwriaeth dda o natur gymhleth gweithio mewn amgylchedd gwleidyddol a'r effaith y gall hyn ei chael ar ddiwylliant a blaenoriaethau sefydliadol, mae'r un mor bwysig bod y panel yn gallu elwa ar gyfraniad gwerthfawr y rhai sydd â phrofiad o sectorau eraill ac o weithio gyda llywodraeth leol.
- 3.28 Disgwylid i unrhyw asesiad gan banel a gomisiynwyd o dan ddyletswyddau'r cyngor a nodir yn y Ddeddf gynnwys y canlynol, o leiaf:-
- Cadeirydd annibynnol ar y panel – nad yw'n gwasanaethu mewn rôl swyddogol na gwleidyddol o fewn llywodraeth leol
 - Cymheiriad o'r sector cyhoeddus ehangach, y sector preifat neu'r sector gwirfoddol
 - Uwch-swyddog sy'n gwasanaethu o fewn llywodraeth leol, sy'n debygol o fod yn brif weithredwr neu'n gyfarwyddwr, o gyngor heblaw'r un sydd i'w asesu
 - Uwch-aelod etholedig, o gyngor heblaw'r un sydd i'w asesu.
- 3.29 Gall y cyngor ddewis penodi aelodau ychwanegol eraill o'r panel fel y gwelant yn dda, er enghraifft swyddogion ar lefelau eraill, mwy o gynrychiolwyr o bartneriaid neu arbenigwyr allanol eraill. Efallai y bydd y cyngor hefyd yn awyddus i bennu swyddog i weithio gyda'r panel tra bydd yr asesiad yn mynd rhagddo, er mwyn darparu cymorth gweinyddol a chydgyssylltu gweithgarwch ym mhob rhan o'r awdurdod.

Rôl y panel wrth gynnal asesiad o berfformiad gan banel

- 3.30 Bydd yn ofynnol i'r panel asesu ar y cyd i ba raddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad, hynny yw i ba raddau:-
- y mae'n arfer ei swyddogaethau yn effeithiol;
 - y mae'n defnyddio ei adnoddau yn ddarbodus, yn effeithlon ac yn effeithiol;
 - y mae ei lywodraethiant yn effeithiol er mwyn cyflawni'r uchod.
- 3.31 Fel hyn, bydd y panel yn adeiladu ar yr hunanasesiadau a gynhaliwyd eisoes gan y cyngor ac yn eu hategu. Efallai y bydd yn ofynnol i'r panel gyfeirio at y canllawiau ar hunanasesu er mwyn llywio ei ddull o gynnal yr asesiad gan banel. Dylai'r panel ganolbwyntio ar edrych ar y sefyllfa bresennol a dros gyfnod blaenorol digon hir er mwyn cael darlun ystyrion o'r sefyllfa yn y cyngor ac unrhyw dueddiadau. Bydd y panel yn ystyried i ba raddau y gall y cyngor ymateb i'r amgylchedd sy'n newid lle mae'n gweithredu ac y gellir llywio ei waith drwy ddefnyddio'r ffordd o weithio a nodir yn Neddf Llesiant

Cenedlaethau'r Dyfodol.¹¹

- 3.32 Efallai y bydd hefyd yn ddefnyddiol i'r panel ystyried y gweithgareddau sy'n gyffredin i drefniadau llywodraethu cyrff cyhoeddus fel y'u nodir yn y canllawiau statudol ar Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015¹²:-
- Cynllunio corfforaethol
 - Cynllunio ariannol
 - Cynllunio'r gweithlu (pobl)
 - Caffael
 - Asedau
 - Rheoli risg
 - Rheoli Perfformiad
- 3.33 Dylai defnyddio hyn fel fframwaith helpu'r panel i ddeall a yw'r cyngor yn llywodraethu ei hun yn effeithiol er mwyn sicrhau ei fod yn gwneud y cyfraniad mwyaf posibl at gyflawni'r nodau llesiant.¹³
- 3.34 Asesiad corfforaethol, sefydliadol yw hwn, y bwriedir iddo ystyried i ba raddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad ac y gall gyflawni canlyniadau effeithiol. Ni ddylai'r panel geisio cynnal archwiliadau manwl nac adolygiadau manwl o wasanaethau, er y gall ddefnyddio canfyddiadau adolygiadau eraill gan gymheiriaid neu adolygiadau manwl o wasanaethau wrth lunio ei gasgliadau. Ni ddylai'r panel geisio archwilio / gwirio hunanasesiadau'r Cyngor ei hun, er y gall y dull o gynnal hunanasesiadau a fabwysiedir gan gyngor lywio barn panel am effeithiolrwydd ei drefniadau llywodraethu.
- 3.35 Wrth gynnal asesiad o berfformiad gan banel mewn perthynas â chyngor, bydd yn rhaid i banel ymgynghori â'r canlynol ynghylch i ba raddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad:-
- pobl leol;
 - pobl eraill sy'n rhedeg busnes yn ardal y cyngor;
 - staff y cyngor;
 - pob undeb llafur a gydnabyddir (o fewn ystyr Deddf yr Undebau Llafur a Chysylltiadau Llafur (Cydgrynhoi) 1992 (cym. 52) gan y cyngor.
- 3.36 Er mai hwn yw'r gofyniad sylfaenol o dan y ddeddfwriaeth, gall y panel ddewis ymgynghori â'r cyfryw bersonau eraill neu gynnwys y cyfryw bersonau eraill ag sy'n berthnasol, yn ei farn ef, i'w asesiad o'r graddau y mae'r cyngor y bodloni'r gofynion perfformiad.¹⁴ Gall y panel, er enghraifft, ymgynghori â

¹¹ Gweler [Pennod 1](#) am fanylion llawn y ffyrdd o weithio

¹² [Canllawiau Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol](#)

¹³ Gweler [Pennod 1](#) am ddiffiniadau llawn o'r nodau.

¹⁴ Dylai paneli gasglu a defnyddio gwybodaeth er mwyn adlewyrchu profiadau [pobl o grwpiau gwarchoddedig gwahanol](#) a'r rhai sydd o dan [anfantaidd economaidd-gymdeithasol](#) a'r effaith arnynt

phartneriaid eraill sy'n cydweithio â'r cyngor, yn ogystal â chyrff archwilio, arolygu neu reoleiddio.

- 3.37 Mater i'r panel yw ystyried sut y byddai'n dymuno ymgynghori er mwyn cyfrannu'n effeithiol at y broses asesu gan banel, er enghraifft drwy ddefnyddio dulliau ymgysylltu presennol, arolygon ar y we, holiaduron ac ati. Dylai'r rhain gael eu cynllunio mewn modd sy'n cynrychioli'r boblogaeth berthnasol (e.e. pobl leol neu staff). Mater i'r cyngor yw gwneud y trefniadau angenrheidiol er mwyn hwyluso'r ymgynghoriad.
- 3.38 Bydd y panel hefyd yn defnyddio amrywiaeth o ffynonellau mewnol ac allanol eraill, gan sicrhau bod sail dystiolaeth eang i lywio casgliadau ynghylch i ba raddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad ac argymhellion o ran sut i wella. Ceir awgrymiadau ynghylch ffynonellau a allai lywio'r asesiad yn y canllawiau i gynghorau ar gynnal hunanasesiadau.
- 3.39 Bydd angen i gynghorau ystyried am ba hyd y bydd angen y panel arnynt, a chytuno ar hyn gyda'r panel, er mwyn sicrhau bod digon o amser ar gyfer y tri cham cyffredinol a nodir ym mharagraff 3.16.
- 3.40 Mae'r asesiad yn degybol o gynnwys y camau allweddol canlynol i'w cymryd gan y panel, er mai mater i'r panel fydd penderfynu a chytuno ar ei ddull gweithredu:-
- Cyfarfod cwmpasu
 - Ymchwil ddesg
 - Cyfarfodydd ag arweinwyr gwleidyddol, uwch-swyddogion ac ati; a grwpiau trafod, gan gynnwys cyfarfodydd â staff a phartneriaid, pobl leol, undebau a chynrychiolwyr busnesau lleol.
 - Dadansoddi'r canfyddiadau a chytuno ar gasgliadau
 - Cyflwyno'r prif ganfyddiadau
 - Paratoi adroddiad y panel i'r cyngor sy'n nodi ei gasgliadau.

Adroddiad ar asesiad gan banel

- 3.41 Ar ôl i asesiad gan banel gael ei gwblhau, mae'n rhaid i banel lunio adroddiad sy'n nodi'r canlynol:-
- ei gasgliadau ynghylch i ba raddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad;
 - unrhyw gamau y mae'r panel yn argymhell y dylai'r cyngor eu cymryd er mwyn cynyddu'r graddau y mae'n bodloni'r gofynion perfformiad.
- 3.42 Mater i'r panel yw penderfynu ar ffurf a chynnwys yr adroddiad hwn, er y byddai disgwyl iddo adlewyrchu egwyddorion allweddol bod yn agored a thryloywder a hygyrchedd i'r cyhoedd a phob cynghorydd. Dim ond barn ac argymhellion y panel yn gweithredu ar y cyd y dylai'r adroddiad eu cynnwys.
- 3.43 Dylai cadeirydd y panel drafod eu casgliadau a'u hargymhellion ag arweinydd a phrif weithredwr y cyngor, ac unrhyw unigolion eraill y bydd y cyngor yn

dymuno eu cynnwys (er enghraifft, arweinwyr y wrthblaid a grwpiau gwleidyddol, a chadeiryddion y pwyllgorau craffu), er mwyn sicrhau bod yr holl wersi a ddysgwyd o'r asesiad yn cael eu cyfleu'n briodol.

3.44 Mae'n rhaid i'r panel anfon yr adroddiad cyn gynted ag sy'n rhesymol ymarferol ar ôl iddo gael ei baratoi i'r/at y canlynol:-

- Y cyngor
- Archwilydd Cyffredinol Cymru
- Prif Arolygydd Ei Mawrhydi dros Addysg a Hyfforddiant yng Nghymru
- Gweinidogion Cymru¹⁵

Cyhoeddi'r adroddiad ar asesiad gan banel

3.45 Cyfrifoldeb y cyngor, nid y panel, yw cyhoeddi adroddiad y panel. Cyn gynted ag y bo'n rhesymol ymarferol ar ôl cael yr adroddiad gan y cyngor, rhaid i'r cyngor:-

- drefnu bod yr adroddiad ar gael i bwyllgor llywodraethu ac archwilio'r cyngor;
- cyhoeddi'r adroddiad¹⁶.

Ymateb i'r adroddiad ar yr asesiad gan banel

3.46 Mae'n rhaid i'r cyngor baratoi ymateb i'r adroddiad ar yr asesiad o berfformiad gan banel. Yn ei ymateb, mae'n ofynnol i'r cyngor nodi'r canlynol:-

- y graddau y mae'n derbyn y casgliadau yn yr adroddiad;
- y graddau y mae'r cyngor yn bwriadu dilyn unrhyw argymhellion a nodir yn yr adroddiad;
- unrhyw gamau y mae'n bwriadu eu cymryd er mwyn cynyddu'r graddau y mae'n bodloni'r gofynion perfformiad.

3.47 Dylid defnyddio'r casgliadau a'r argymhellion o'r asesiad er mwyn helpu'r cyngor i nodi camau y bydd yn eu cymryd i gynyddu'r graddau y mae'n bodloni'r gofynion perfformiad. Dylai'r adroddiad dynnu sylw at feysydd lle y gallai hunangymorth a chymorth a arweinir gan y sector fod yn werthfawr. Gall hefyd ailadrodd rhywbeth y mae'r cyngor eisoes yn ymwybodol ohono ac ategu'r achos dros newid, a / neu nodi lle y byddai'n fuddiol cynnwys eraill fel y bo'n briodol.

3.48 Wrth ymateb, dylai cyngor gymhwysu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 a llunio ei ymateb yn unol â'r pum ffordd o weithio. Dylai hyn fod yn gymwys i'r *hyn* y mae'r cyngor yn bwriadu ei wneud a *sut* y mae'n bwriadu ei wneud. Byddai cynnwys eraill yn y broses o lunio ei ymateb yn arwydd o gyngor blaengar.

¹⁵ Mae hyn yn cynnwys Arolygiaeth Gofal Cymru

¹⁶ Yn electronig ar wefan y cyngor – gweler a171(2) o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021.

- 3.49 Dylai cyngor hefyd ystyried asesiad o berfformiad gan banel wrth gynnal ei hunanasesiad nesaf, er mwyn gweld a yw'r hyn a ddysgwyd o'r asesiad gan banel wedi'i roi ar waith.

Cynnwys y pwyllgor llywodraethu ac archwilio

- 3.50 Mae'n rhaid i'r cyngor drefnu bod drafft o'i ymateb i'r asesiad o berfformiad gan banel fod ar gael i'w bwyllgor llywodraethu ac archwilio. Wedyn, mae'n rhaid i'r pwyllgor hwnnw adolygu'r ymateb drafft a chaiff wneud argymhellion ar gyfer newidiadau i'r ymateb i'r asesiad gan banel.
- 3.51 Os na fydd y cyngor yn gwneud newid a argymhellwyd gan y pwyllgor llywodraethu ac archwilio, mae'n rhaid iddo nodi'r argymhelliad a'r rhesymau pam na wnaeth y newid yn yr ymateb terfynol.

Cyhoeddi'r ymateb i'r adroddiad ar yr asesiad gan banel

- 3.52 Cyn gynted ag y bo'n rhesymol ymarferol ar ôl cwblhau'r ymateb, mae'n rhaid i'r cyngor gyhoeddi'r¹⁷ ymateb a'i anfon at y canlynol:-
- Aelodau'r panel
 - Archwilydd Cyffredinol Cymru
 - Prif Arolygydd Ei Mawrhydi dros Addysg a Hyfforddiant yng Nghymru
 - Gweinidogion Cymru¹⁸
- 3.53 Mae'n rhaid i'r ymateb i adroddiad ar asesiad gan banel gael ei gyhoeddi o leiaf bedwar mis cyn y disgwylir i'r etholiad cyffredin nesaf ar gyfer cynghorwyr i'r cyngor gael ei gynnal.

¹⁷ Yn electronig ar wefan y cyngor – gweler a171(2) o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021.

¹⁸ Mae hyn yn cynnwys Arolygiaeth Gofal Cymru

Pennod 4 – Arolygiadau arbennig gan Archwilydd Cyffredinol Cymru

Cyflwyniad

4.1 Yn ychwanegol at y system hunanasesu, yr asesiad o berfformiad gan banel a'r adroddiad ar asesiad o'r fath, mae'r darpariaethau ynglŷn â pherfformiad a llywodraethu yn Neddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 ("y Ddeddf") yn darparu ar gyfer arolygiad arbennig o gyngor i'w gynnal gan Archwilydd Cyffredinol Cymru. Mae'r bennod hon yn disgrifio pwerau ar gyfer arolygiadau arbennig o gynghorau, yn nodi sut y gwneir penderfyniad i gynnal arolygiad arbennig ac yn disgrifio dyletswyddau cynghorau a Gweinidogion Cymru i ymateb i adroddiadau ar arolygiadau arbennig. Gall cynghorau roi adroddiadau drwy eu prosesau democrataidd eu hunain, yn ogystal â bodloni'r gofynion statudol hyn.

Y pŵer i gynnal arolygiad arbennig

4.2 Diben arolygiad arbennig yw helpu cyngor i fodloni'r gofynion perfformiad neu gynyddu'r graddau y mae'n eu bodloni.

4.3 Os bydd Archwilydd Cyffredinol Cymru o'r farn nad yw cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad neu y mae'n bosibl nad yw'n eu bodloni, efallai y bydd yr Archwilydd Cyffredinol yn cynnal arolygiad arbennig. Nod yr arolygiad hwn yw asesu i ba raddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad, hynny yw i ba raddau:-

- y mae'n arfer ei swyddogaethau yn effeithiol;
- y mae'n defnyddio ei adnoddau yn ddarbodus, yn effeithlon ac yn effeithiol;
- y mae ei lywodraethiant yn effeithiol er mwyn cyflawni'r uchod.

4.4 Gall Gweinidogion Cymru hefyd ofyn i'r Archwilydd Cyffredinol ystyried a yw cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad neu a yw'n bosibl nad yw'n eu bodloni; a phenderfynu a ddylid cynnal arolygiad arbennig.

4.5 Mae'n rhaid i'r Archwilydd Cyffredinol ymgynghori â Gweinidogion Cymru cyn penderfynu a ddylid cynnal arolygiad arbennig o gyngor, oni bai mai Gweinidogion Cymru a wnaeth y cais fel y nodwyd uchod.

4.6 Mae'n rhaid i'r Archwilydd Cyffredinol hysbysu'r cyngor yn ysgrifenedig o'r bwriad i gynnal arolygiad arbennig gan nodi'r canlynol:-

- y rhesymau pam yr ystyrir nad yw'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad neu ei bod yn bosibl nad yw'n eu bodloni;
- y materion y mae'r Archwilydd Cyffredinol yn bwriadu eu harolygu (er nad yw'r Archwilydd Cyffredinol wedi'i gyfyngu i arolygu'r materion a nodir yn yr hysbysiad yn unig).

- 4.7 Yn dilyn arolygiad arbennig, mae'n rhaid i'r Archwilydd Cyffredinol lunio adroddiad sy'n nodi'r canlynol:-
- casgliadau ynghylch i ba raddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad;
 - unrhyw gamau yr argymhellir y dylai'r cyngor neu Weinidogion Cymru eu cymryd er mwyn cynyddu'r graddau y mae'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad a/neu wella effeithiolrwydd llywodraeth leol ar gyfer yr ardal.
- 4.8 Cyn gynted ag y bo'n rhesymol ymarferol, mae'n rhaid i'r Archwilydd Cyffredinol gyhoeddi'r adroddiad a'i anfon i'r/at y canlynol:-
- y prif gyngor y mae'n ymwneud ag ef;
 - Prif Arolygydd Ei Mawrhydi dros Addysg a Hyfforddiant yng Nghymru;
 - Gweinidogion Cymru¹⁹
- 4.9 Mae'n rhaid i gyngor sy'n cael adroddiad ar arolygiad arbennig drefnu bod yr adroddiad ar gael i'w bwyllgor llywodraethu ac archwilio cyn gynted ag y bo'n rhesymol ymarferol.
- 4.10 Os bydd yr adroddiad yn ymdrin â'r ffordd y caiff budd-dal tai ei weinyddu gan y cyngor, efallai y bydd yr Archwilydd Cyffredinol yn anfon yr adroddiad at yr Ysgrifennydd Gwladol.

Y ddyletswydd i ymateb i argymhellion yr Archwilydd Cyffredinol – prif gyngor

- 4.11 Mae gan gyngor sy'n cael adroddiad ar arolygiad arbennig gan Archwilydd Cyffredinol Cymru ddyletswydd i ymateb i'r argymhellion.
- 4.12 Mae'n rhaid i'r ymateb nodi pa gamau, os o gwbl, y mae'r cyngor yn bwriadu eu cymryd mewn ymateb i'r argymhellion. Mae'n rhaid i'r cyngor drefnu bod drafft o'r ymateb ar gael i'w bwyllgor llywodraethu ac archwilio. Wedyn, mae'n rhaid i'r pwyllgor hwnnw adolygu'r ymateb drafft a chaiff wneud argymhellion ar gyfer newidiadau i'r drafft. Os na fydd y cyngor yn gwneud newid a argymhellwyd gan y pwyllgor llywodraethu ac archwilio, mae'n rhaid iddo nodi'r argymhelliad a'r rhesymau pam na wnaeth y newid yn yr ymateb.
- 4.13 Mae'n rhaid i'r ymateb gael ei anfon at yr Archwilydd Cyffredinol o fewn 30 diwrnod i'r dyddiad y cafodd y cyngor yr adroddiad, oni fydd yr Archwilydd Cyffredinol yn nodi cyfnod hwy yn ysgrifenedig.
- 4.14 Cyn gynted ag y bo'n rhesymol ymarferol ar ôl anfon yr ymateb at yr Archwilydd Cyffredinol, mae'n rhaid i'r cyngor gyhoeddi'r ymateb a'i anfon at y canlynol:-
- Prif Arolygydd Ei Mawrhydi dros Addysg a Hyfforddiant yng Nghymru;
 - Gweinidogion Cymru²⁰

¹⁹ Mae hyn yn cynnwys Arolygiaeth Gofal Cymru

²⁰ Mae hyn yn cynnwys Arolygiaeth Gofal Cymru

**Y ddyletswydd i ymateb i argymhellion yr Archwilydd Cyffredinol –
Gweinidogion Cymru**

- 4.15 Os bydd adroddiad ar arolygiad arbennig a luniwyd gan Archwilydd Cyffredinol Cymru yn cynnwys argymhellion ar gyfer camau i'w cymryd gan Weinidogion Cymru, mae'n rhaid i Weinidogion Cymru baratoi ymateb i'r argymhellion.
- 4.16 Mae'n rhaid i Weinidogion Cymru gyhoeddi eu hymateb cyn gynted ag y bo'n rhesymol ymarferol a'i anfon at y/i'r canlynol:-
- Yr Archwilydd Cyffredinol;
 - Y prif gyngor y mae adroddiad yr Archwilydd Cyffredinol yn ymwneud ag ef;
 - Prif Arolygydd Ei Mawrhydi dros Addysg a Hyfforddiant yng Nghymru.

Pennod 5 – Cefnogaeth a chymorth i wella perfformiad ac ymyrraeth gan Weinidogion Cymru

Cyflwyniad

- 5.1 Mae Deddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 (“y Ddeddf”) yn gwneud darpariaeth i Weinidogion Cymru roi cefnogaeth a chymorth i gynghorau a, lle y bo angen, ymyrryd os bydd cyngor yn wynebu problemau sylweddol.
- 5.2 Mae'r bennod hon yn disgrifio pwerau i Weinidogion Cymru roi cefnogaeth a chymorth statudol ac mae ar wahân i unrhyw gymorth anffurfiol a arweinir gan y sector sydd ar gael i gynghorau. Dylai hunanasesiadau ac asesiadau o berfformiad gan banel helpu cynghorau i nodi problemau yn gynnar, cael cymorth a arweinir gan y sector er mwyn mynd i'r afael â phroblemau ac osgoi'r angen am gymorth statudol mwy ffurfiol.
- 5.3 Mae'r bennod hon hefyd yn disgrifio pwerau i Weinidogion Cymru ymyrryd yn statudol er mwyn cynyddu'r graddau y mae cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad. Dim ond pan fetho popeth arall yr ymyrrir yn statudol mewn cyngor. Bydd Gweinidogion Cymru yn ceisio gweithio gyda chyngor a phartneriaid eraill i gynnig cymorth i gynghorau er mwyn iddynt allu ymdrin â phroblemau mewn ffordd briodol ac amserol a sicrhau na fyddant yn troi'n broblemau difrifol nac yn argyfwng.
- 5.4 Diben y gefnogaeth a'r pwerau ymyrryd yw sicrhau llywodraethu da a llywodraeth leol effeithiol, nid newid swyddogaethau sylfaenol cyngor yn sylweddol.

Cefnogaeth a chymorth gan Weinidogion Cymru

- 5.5 Gall Gweinidogion Cymru roi cymorth i gyngor i'w helpu i fynd i'r afael ag anawsterau y mae'n eu hwynebu wrth geisio bodloni'r gofynion perfformiad. Bydd y cymorth hwn yn gymorth pwrpasol y bwriedir iddo fynd i'r afael â'r materion neu'r amgylchiadau penodol sy'n achosi pryder. Fel hyn, byddai'r gefnogaeth a'r cymorth wedi'u teilwra er mwyn diwallu anghenion penodol y cyngor yn y ffordd fwyaf effeithiol.
- 5.6 Efallai y bydd cyngor am ofyn i Weinidogion Cymru ystyried rhoi cefnogaeth a chymorth iddo a byddai cais o'r fath yn arwydd o sefydliad agored a blaengar sy'n benderfynol o gyflawni ar ran ei gymunedau.
- 5.7 Gall Gweinidogion Cymru hefyd roi cefnogaeth a chymorth i gyngor os na fydd yn gofyn amdanynt, er mwyn cynyddu'r graddau y mae cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad.
- 5.8 Mae'n rhaid i Weinidogion Cymru ymgynghori â'r cyngor am y gefnogaeth a'r cymorth y maent yn bwriadu eu rhoi iddo.

- 5.9 Gall Gweinidogion Cymru gyfarwyddo cyngor i roi cefnogaeth a chymorth i gyngor arall os ystyrir bod hynny'n briodol er mwyn cynyddu'r graddau y mae'r cyngor sy'n cael y cymorth yn bodloni'r gofynion perfformiad.
- 5.10 Cyn rhoi cyfarwyddyd, byddid yn ymgynghori â'r ddau gyngor a byddai'r holl amgylchiadau yn cael eu hystyried, gan gynnwys effeithiau darparu'r cymorth hwn.

Pwerau Gweinidogion Cymru i ymyrryd mewn prif gyngor

- 5.11 Os bydd Gweinidogion Cymru o'r farn ei bod yn debygol nad yw cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad, neu nad yw'r cyngor yn bodloni'r gofynion perfformiad, cânt gyfarwyddo cyngor i gymryd camau penodol a chânt hefyd gyfarwyddo bod un o swyddogaethau cyngor yn cael ei chyflawni gan Weinidogion Cymru neu eu henwebai.
- 5.12 Mae'r Ddeddf yn cynnwys amodau ynglŷn â phryd a sut y gall Gweinidogion Cymru roi cyfarwyddyd ymyrryd. Mae'r rhain yn nodi bod yn rhaid i Weinidogion Cymru fod wedi gwneud y canlynol:-
- rhoi, neu geisio rhoi, cefnogaeth a chymorth i'r cyngor;
 - ymgynghori â'r cyfryw bersonau ag sy'n briodol yn eu barn nhw;
 - hysbysu'r cyngor perthnasol eu bod yn bwriadu rhoi'r cyfarwyddyd.
- 5.13 Fodd bynnag, os bydd Gweinidogion Cymru o'r farn bod angen rhoi cyfarwyddyd ar fyrder, ni fyddai'r amodau hyn yn gymwys.
- 5.14 Byddai Gweinidogion Cymru yn ymdrin â phob sefyllfa yn unigol wrth benderfynu a oes angen rhoi cymorth statudol neu ymyrryd yn statudol, gan ystyried amrywiaeth eang o dystiolaeth.
- 5.15 Caiff Gweinidogion Cymru gyfarwyddo cyngor i gydweithredu â Gweinidogion Cymru neu gyngor arall y mae'n ei gyfarwyddo i roi cefnogaeth a chymorth. Mae'n rhaid i'r cyngor sy'n cael cymorth ddarparu mynediad i'w safle, ei ddogfennau, gwybodaeth arall a chyfleusterau a chymorth at ddibenion rhoi cefnogaeth a chymorth (oni bai ei fod wedi'i wahardd rhag gwneud hynny gan unrhyw ddeddfiad neu gan reolaeth y gyfraith).